

Η ιστορική διαδρομή της Θράκης στα πλαίσια της Βυζαντινής αυτοκρατορίας

Τηλέμαχος Κ. Λουγγής

Διευθυντής Ερευνών στο Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών
του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών

Τα ιστορικά πεπρωμένα της Θράκης κατά την Αρχαιότητα και τον Μεσαίωνα χαρακτηρίζονται από το ότι η γεωγραφική αυτή περιοχή αποτελούσε το πρώτο ευρωπαϊκό έδαφος, το οποίο θα έπρεπε να κατακτήσει ο οποιοσδήποτε επιδρομέας από την Ασία, στην προσπάθειά του να φτάσει σε πολιτισμένες κοινωνίες. Για τον ιστορικό Προκόπιο τον Καισαρέα, η θάλασσα εξ Ωκεανου και Ισπανίας γην την ευρωπαϊάν εν αριστερα ποιουμένη μέχρι μεν ες Θράικην κατά ταυτα χωρει προς ανίσχοντα που τον ήλιον¹. Η αντίληψη αυτή διατηρήθηκε με απόλυτο τρόπο ως το δέκατο τρίτο αιώνα, οπότε οι Μογγόλοι εισέβαλαν στην Ευρώπη όχι διαμέσου της Θράκης αλλά διαμέσου της ευρασιατικής στέππας αλλά, αργότερα, ο κανόνας αυτός επιβεβαιώσε και πάλι την ισχύ του, όταν οι Οθωμανοί αποβιβάστηκαν στη Θράκη το 1352² για να μη σταματήσουν πια παρά στη Βιέννη. Ιδιαίτερα στην αρχή του Μεσαίωνα, η Θράκη θα διακριθεί ως περιοχή επιτυχημένης άμυνας του πολιτισμένου κόσμου απέναντι σε νομάδες εισβολείς³.

Από την άλλη πλευρά, η ύπαρξη στο απώτατο ανατολικό άκρο της Θράκης της περιλάλητης βυζαντινής πρωτεύουσας, της Κωνσταντινούπολης από το 324, ανέδειξε την περιοχή αυτή περιοχή σε κεντρικό και, κατά συνέπεια, τον πιο ζωτικό χώρο της αυτοκρατορίας αυτής με τη χιλιόχρονη ζωή. Ο πολύς Προκόπιος επιμένει στο ότι η Κωνσταντινούπολη δεν προΐσταται μόνο διου-

1. Προκόπιος, *Περί κτισμάτων*, Δ', 9, 1, σ. 136 - 137 Haury - Wirth.

2. Για την κατάληψη της Καλλιπόλης από τους Τούρκους το 1354, βλ. π.χ. P. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, I, Wien 1975 (CFHB 12/1), 299.

3. Βλ. P. Lemerle, *Invasions et migrations dans les Balkans depuis la fin de l' époque romaine jusqu' au VIIIe siècle*, *Revue historique* 211, 1954, 265 - 308.

κητικά στα μέρη της Θράκης, αλλά και σαν φυσική ακρόπολη της Ευρώπης, φράζοντας με τη θάλασσα την απόληξη της Ασίας⁴. Η ιστορική πείρα έδειξε ότι η Κωνσταντινούπολη δεν μπόρεσε να επιζήσει, όταν στερήθηκε τη θρακική της ενδοχώρα. Ταυτόχρονα, η ανάδειξη της Θράκης σε ενδοχώρα της μεγαλύτερης μεσαιωνικής πρωτεύουσας συνοδεύεται από μια προοδευτική αύξηση της σημασίας της που αποκτά έτσι μια ιδιαίτερη, αυτοκρατορική θα λέγαμε, παράμετρο. Στο θρακικό Έβδομον (σήμερα Bakirköy, έβδομο μίλι από το κέντρο της Κωνσταντινούπολης) γίνονται συνήθως οι αναγορεύσεις των βυζαντινών αυτοκρατόρων. Ο μητροπολίτης της θρακικής Ηρακλείας Περινήθου (Eregli) είχε πρωτεύοντα ρόλο στην αναγόρευση του πατριάρχη Κωνσταντινούπολης, σύμφωνα με την παράδοση. Η άνοδος της σημασίας της Θράκης εξαιτίας της ακτινοβολίας της Κωνσταντινούπολης⁵ έχει σαν αποτέλεσμα να θεωρείται από τους βυζαντινούς συγγραφείς η ένδοξη κατά την Αρχαιότητα Μακεδονία ως προέκταση ή δυτικό παράρτημα της Θράκης, με τη γνωστή έκφραση *Θράκην και Μακεδονίαν ή Θράκης και Μακεδονίας*⁶. Η διφυής υπόσταση της βυζαντινής αυτοκρατορίας σε δυο ηπείρους θα συντελέσει επίσης στο να θεωρείται ο όρος *Θράκη* ή *Θρακικα μέρη ταυτόσημη με τον όρο Ευρώπη*, σε αντιπαράθεση με την *Ασία*⁷ καθώς μάλιστα Ευρώπη λέγεται η ακραία ανατολική επαρχία (provincia) της υστερορωμαϊκής διοίκησης Θράκης (diocesis Thraciae), από την οποία θα αποσπαστεί η πρωτεύουσα Κωνσταντινούπολη ως ιδιαίτερη διοικητική ενότητα (βλ. πιο κάτω). Σύντομα, οι άγιοι θρακικής προέλευσης, θα γίνουν δημοφιλείς και σεβαστοί στην αυτοκρατορική πρωτεύουσα.⁸

Είναι, συνεπώς, φυσικό, η οικιστική, διοικητική και κοινωνική εξέλιξη της Κωνσταντινούπολης να μεταβάλλει ριζικά την υστερορωμαϊκή πολιτική και διοικητική διευθέτηση της Θράκης, της οποίας οι βάσεις τοποθετούνται στη βασιλεία των αυτοκρατόρων Διοκλητιανού (284 - 305) και Κωνσταντίνου Α' (306 - 337). Σε κάθε κρίσιμη περίπτωση, εκδηλώνεται μια σχεδόν αδιάλειπτη αυτοκρατορική μέριμνα για την πυκνότητα του αγροτικού πληθυσμού της Θράκης και την παραγωγική του απόδοση. *Πότερον ουν βέλτιον νεκρων*

4. Προκόπιος, Κτισμ., Δ', 8, 2, σ. 133 - 134.

5. Βλ. The Oxford Dictionary of Byzantium, 1991, 2079 - 2080.

6. Θεοφάνης, 475 και 495/496 de Boor. Λέων Διάκονος, ΣΤ', 13, σ. 111 CSHB. Σκυλίτζης, 330, 95 Thurn.

7. Π.χ. Θεοφάνης, 415, 12 - 15 και 417, 26 - 27. Λέων Διάκονος ΣΤ', 11, σ. 108.

8. H. Delehaye, Saints de Thrace et de Mésie, Analecta Bollandiana 31, 1912, 161 - 300.

εμπλησαι την Θράικην ή γεωργών; θα ρωτήσει ρητορικά ο συγκλητικός Θεμιστιος⁹, λίγο μετά τη συνθήκη του 382 που εγκατέστησε τους Γότθους στη Θράκη. Το ίδιο θα συμβεί πολύ αργότερα, μετά την οριστική εγκατάσταση των Βουλγάρων νότια του Δούναβη (680/681), οπότε οι βυζαντινοί αυτοκράτορες θα προβούν σε αλληπάλληλες και, όπως φαίνεται, συστηματικές μετακινήσεις πληθυσμών με σκοπό τον εποικισμό των θρακικών περιοχών που παραμένουν βυζαντινές ως τη Μεσημβρία (Nesebar)¹⁰, με πληθυσμούς που προέρχονται κύρια από ακραίες ανατολικές μικρασιατικές επαρχίες¹¹. Στις αρχές του ένατου αιώνα, ο αυτοκράτορας Λέων Ε' ο Αρμένιος (813 - 820) θα ανανεώσει τις πόλεις κατά Θράικην, Μακεδονίαν τε πασαν και έως των ορίων των Σκυθών¹² και το ίδιο θα πράξει το δέκατο αιώνα ο Ρωμανός Α' Λακαπηνός (920 - 944)¹³, ως την εποχή που οι Βυζαντινοί θα αισθανθούν αρκετά ισχυροί για να υποτάξουν τους Βουλγάρους και να ξαναφέρουν τα σύνορα της αυτοκρατορίας τους και πάλι στο Δούναβη¹⁴.

Στο θέμα του γεωγραφικού διαχωρισμού της βυζαντινής Θράκης από τη Βουλγαρία, οι βυζαντινοί συγγραφείς είναι, όπως πάντα ιδιαίτερα προσεκτικοί. Ο Λέων Διάκονος π. χ.¹⁵ ισχυρίζεται ότι η χώρα που κατοικείται από τους Μυσούς (Βουλγάρους) θα μπορούσε, με ποιητική άδεια, να θεωρηθεί πηγή κάθε κακού: μια περιοχή αμφιλαφή και λοχμώδη διαδέχεται μια άλλη περιοχή κρημνώδης και σηραγγώδης και αυτήν την διαδέχεται μια άλλη περιοχή τελματώδης και σομφώδης¹⁶. Ολόκληρη η χώρα είναι αλσώδης, γεμάτη δύσβατα όρη, περιρρέεται από μέγιστους ποταμούς και κατοικείται μόνο γύρω από τον Αίμο και τη Ροδόπη. Η περιφρονητική και ιδιαίτερα αρνητική αυτή κρίση που έχει σκοπό να δικαιολογήσει τους δισταγμούς του αυτοκράτορα Νικηφόρου Β' Φωκά (963 - 969) να εισβάλει στη Βουλγαρία συμπληρώνεται από την υπαινικτική δήλωση ότι οι Βούλγαροι πάντοτε κατέτρεχαν τα Θρακωια κλίματα¹⁷ που, βέβαια, τοποθετούνται γεωγραφικά νότια της

9. Themistii Orationes, 16, Downey I, 301, 26 - 27.

10. Θεοφάνης, 391, 6 - 8.

11. Θεοφάνης, 422, 15 - 18. 429, 19 - 22. 452, 1 - 2.

12. Γενέσιος, Α', 23, σ. 21 Lesmueller-Werner και Thurn. Συνεχεια Θεοφάνη, 30 CSHB.

13. Συν. Θεοφ., 431.

14. Για τη διάβαση του Δούναβη από εισβολείς στη Θράκη βλ. F. Hornstein, ΙΣΤΡΟΣ ΑΜΑΞΕΥΟΜΕΝΟΣ. Zur Geschichte eines literarischen Topos, Gymnasium 64, 1957, 154 - 165.

15. Λέων Διάκονος, Δ', 5, σ. 62.

16. Σομφός είναι το εσωτερικό μέρος του φλοιού των δέντρων.

17. Λέων Διάκονος, ΣΤ', 9, σ. 104.

Ροδόπης. Αυτός ο τόπος θεωρείται όμορος και αγχιτέρμων της Μυσίας¹⁸, ενώ ο Δούναβης (Ίστρος) μοιάζει για τον Λέοντα Διάκονο να βρίσκεται τόσο μακριά, ώστε να αποτελεί έναν από τους ποταμούς που πηγάζουν από τη βιβλική Εδέμ!¹⁹ Πέρα από την Αδριανούπολη υπάρχουν μόνο στενές και επικίνδυνες διαβάσεις που οδηγούν στη Βουλγαρία²⁰ και μια αναλογικά όμοια εικόνα δίνεται από το ιστορικό κείμενο του Ιωάννη Σκυλίτζη, όπου η Θράκη απεικονίζεται να βρίσκεται νότια της Βουλγαρίας²¹, στην οποία μπορεί κανείς να εισβάλει από μια δίοδο στη Ροδόπη, παράλληλα με τον Έβρο²². Ο αυτοκράτορας Βασίλειος Β' (976 - 1025) θα επιχειρήσει την εισβολή στην καρδιά της Βουλγαρίας από την κατεχόμενη από τους Βυζαντινούς Φιλιππούπολη (Ploudiv)²³, ενώ, την εποχή αυτή των αλληπάλληλων εκστρατειών και εισβολών στη Βουλγαρία, σπουδαίο ορμητήριο ανασύνταξης και ανεφοδιασμού του βυζαντινού στρατού θα αναδειχθεί η Μοσυνόπολη (πρώην Μαξιμιανούπολη, μάλλον κοντά στο σημερινό Πόρτο - Λάγο)²⁴ που θα εμφανίζεται και στα μεταγενέστερα κείμενα²⁵. Εκείνο όμως που προβάλλει πιο έντονα από οτιδήποτε άλλο την εποχή των βουλγαρικών πολέμων επί Βασιλείου Β' είναι το ότι η Θράκη, έστω και γεωγραφικά συρρικνωμένη στα εδάφη νότια της Ροδόπης, παραμένει συνεχώς υπό βυζαντινή κατοχή, σε αντίθεση με τη Μακεδονία που ελέγχεται συνήθως, αλλού σταθερά και αλλού σποραδικά, από το στρατό του Σαμουήλ. Αν πιστέψει κανείς τα όσα ισχυρίζεται το 1018 ο πατρίκιος και στρατηγός Αχρίδος Ευστάθιος ο Δαφνομήλης και που μας παραδίδει ο Σκυλίτζης²⁶, οι Ρωμαίοι που κατοικούν τη Θράκη και τη Μακεδονία έχουν κάποια "απέχθεια" προς τους Βουλγάρους, σε αντίθεση με τους Ρωμαίους της Μικράς Ασίας, που πολεμούν τους Βουλγάρους μόνο από καθήκον.

Γενικά όμως, οι πόλεμοι με τους Βουλγάρους και, στη συνέχεια, η βυζαντινή κατοχή της Βουλγαρίας (1018 - 1185) θα δώσει στη Θράκη σχετικά ελα-

18. Λέων Διάκονος, ΣΤ', 11, σ. 108.

19. Λέων Διάκονος, Η', 1, σ. 129.

20. Λέων Διάκονος, Η', 2, σ. 130. Πρβλ. Vasilka Tapkova - Zaimova, Kum vuprosa za voennite putista prez purvoto bulgarsko carstvo, Istoriceski Pregled 1, 1958, 60 - 61.

21. Σκυλίτζης, 264, 75 και 288, 20 - 21.

22. Σκυλίτζης, 330, 15.

23. Σκυλίτζης, 343, 79 - 80.

24. Σκυλίτζης, 343, 82, 354, 81, 355, 17, 357, 68.

25. Π. χ. Ακροπολίτης, 9 Heisenberg, Villehardouin, 270, σ. 271, Faral.

26. Σκυλίτζης, 362, 17 - 21.

στικά γεωγραφικά όρια. Αρκετά αργότερα από την ίδρυση του δεύτερου βουλγαρικού βασιλείου (1185), ο αυτοκράτορας Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος (1258 - 1282) θα μιλήσει ρεαλιστικά για την υφ' ημας Θράκην²⁷, ενώ ο κλασικιστής ιστορικός του δέκατου τέταρτου αιώνα Νικηφόρος Γρηγοράς θα θεωρήσει το όρος Αίμος ως σύνορο ανάμεσα στη Βουλγαρία προς Βορρά και στη Θράκη και Μακεδονία προς Νότο²⁸.

Ως άμεσος περίγυρος της Κωνσταντινούπολης, όπου εδρεύει η εξουσία, η Θράκη θα αποτελέσει το πεδίο όπου θα συντρίβονται ανταρσίες και εξεγέρσεις, ιδιαίτερα του Θωμά του Σλάβου (821 - 823)²⁹ και του Γεώργιου Μανιάκη στο Μαριάριο, κοντά στην Αμφίπολη³⁰ το 1043, και εισβολές, όπως αυτές των Πετσενέγγων στην Αδριανούπολη (Edirne) το 1050³¹, στη Γολόη (αταύτιστη) το 1051³² και στη Χαριούπολη (45 χμ ΒΔ της Ραιδεστού)³³. Ήδη επί Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή (969 - 976), ο μάγιστρος Βάρδας Σκληρός είχε συντρίψει τους Ρως στην Αρκαδιούπολη (Lule Burgaz) το 971³⁴. Η σειρά αυτών των νικών θα συμπληρωθεί από τη συντριβή των Πετσενέγγων από τον αυτοκράτορα Αλέξιο Α΄ Κομνηνό (1081 - 1118) στο Λεβούνιον³⁵ το 1091³⁶ και από τον Ιωάννη Β΄ Κομνηνό (1118 - 1143) στη Βερόη (Stara Zagora) το 1122/1123³⁷. Στη Θράκη αρχίζουν να εμφανίζονται ως γηγενείς διάφορες αριστοκρατικές οικογένειες που διοικούν συνήθως τον τοπικό στρατό³⁸, όπως οι Βατάτζηδες³⁹, που αποκαλούνται εγχώριοι δυνάσται. Από τη Θράκη κατáγονται οι Βρανάδες (Αδριανούπολη)⁴⁰ και, αργότερα, οι Απρηνοί (κώμη

27. Αυτοβιογραφία Μιχαήλ Η΄, 457 Grégoire.

28. Γρηγοράς, Επιστολές, 32 Α - Β, 41 - 44, σ. 117 Leone.

29. Helga Köpstein, Zur Erhebung des Thomas, Studien zum 8. und 9. Jahrhundert in Byzanz (Berliner byzantinistische Arbeiten 51), Berlin 1983, 61 - 87.

30. Σκυλίτζης, 428, 82 - 85. Πρβλ. Γ. Θεοχαρίδου, Κατεπανίκια της Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1954, 39, σημ. 1.

31. Σκυλίτζης, 470 - 471.

32. Σκυλίτζης, 472, 43.

33. Σκυλίτζης, 473, 55 - 63.

34. Λέων Διάκονος, ΣΤ΄, 12 - 13, σ. 109 - 111. Σκυλίτζης, 288 - 291.

35. Για την τοποθεσία του, ODB, 1200 - 1201.

36. Άννα Κομνηνή, Η΄, 5, 3= Leib II, 141.

37. Α. Σαββίδης, Η τελευταία πατζινακική επιδρομή στο Βυζάντιο, Παρνασσός 27, 1985, 493 - 507.

38. Σκυλίτζης, 439, 83 - 86.

39. Σκυλίτζης, 441, 49 - 56.

40. M. Angold, The Byzantine empire 1025 - 1204. A Political History, London - New York 1984, 272.

Άπρος, κοντά στη Ραιδεστό)⁴¹, οι Ταρχανειώτες⁴² και άλλοι. Όπως αναφέρει ο Νικήτας Χωνιάτης⁴³, το 1204, υπάρχουν πολλοί επίσημοι το γένος και ουκ άδοξοι προς πόλεμον και πατριδας τας εν Θράκηι πόλεις αυχουντες που προσχωρούν στους Λατίνους κατακτητές. Μια σύντομη πολεμική ελληνο-βουλγαρική σύμπραξη εναντίον των Λατίνων στα μέρη της Θράκης το 1204 - 1206⁴⁴, ίσως να προαναγγέλλει την αντιδυτική πολιτική του πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης το δέκατο τέταρτο αιώνα. Όπως κι αν έχουν τα πράγματα όμως, την εποχή της αυτοκρατορίας της Νίκαιας και του βουλγαρικού βασιλείου των Ασενιδών στη Φιλιππούπολη ακούγονται φράσεις που ασφαλώς απεικονίζουν τη συνέχεια μιας πρόσφατης αυτοκρατορικής παράδοσης, όπως ο ημέτερος χωρος τη Ρωμαίων προσήκει αρχηι και ημεις δε πάντες εκ Φιλιππουπόλεως ορμώμεθα, καθαροί το γένος Ρωμαιοί⁴⁵.

Από το δέκατο τρίτο στο δέκατο τέταρτο αιώνα, η κατάρρευση των τελευταίων βυζαντινών σημείων άμυνας στη Μικρά Ασία αναδεικνύει τη Θράκη στη μοναδική συνεχόμενη με την Κωνσταντινούπολη βυζαντινή επαρχία, που αρχίζει να αποτελεί πεδίο αιματηρών εμφυλίων πολέμων, πρώτα ανάμεσα στον Ανδρόνικο Β' (1282 - 1328) και στον Ανδρόνικο Γ' (1328 - 1341) και, στη συνέχεια, ανάμεσα στον Ιωάννη ΣΤ' Καντακουζηνό (1347 - 1354) και στη δυναστεία των Παλαιολόγων. Η διαπεραίωση των Τούρκων στην Ευρώπη (1352/1354) όπου σύντομα θα κατακτήσουν την Αδριανούπολη και θα την αναγορεύσουν σε πρωτεύουσά τους⁴⁶, σηματοδοτεί και την οριστική απώλεια της Θράκης για το Βυζάντιο, του οποίου η κυριαρχία περιορίζεται πια στην Κωνσταντινούπολη και την τάφρο της, όπως θα απαντήσει αλαζονικά ο Μεχμέτ Β' (1451 - 1481) στον Κωνσταντίνο ΙΑ' Παλαιολόγο (1449 - 1453). Σύμφωνα με τον ιστορικό της άλωσης Δούκα, πρέπει να ήταν ένα πραγματικά μεγαλειώδες θέαμα η απόβαση του Μεχμέτ Β' στην Καλλίπολη και η πορεία του μέσα στη θρακική πεδιάδα, όπου συνέρρεαν ποικιλόχρωμα και άφθονα πλήθη για να τον υποδεχτούν και να τον προσκυνήσουν. Η σκηνή αυτή σφραγίζει την έναρξη της απόλυτης τουρκικής κυριαρχίας στην ανατολική Θράκη που θα διαρκέσει ως και τον εικοστό αιώνα.

41. D. Polemis, *The Doukai. A Contribution to Byzantine Prosopography*, London 1968, 102 - 103.

42. Polemis, *Doukai*, 183 - 184.

43. Χωνιάτης, σ. 612 van Dieten.

44. Αλεξάνδρα Κραντονέλλη, *Η κατά των Λατίνων ελληνοβουλγαρική σύμπραξις εν Θράκηι τωι 1204 - 1206*, Αθήνα 1964.

45. Ακροπολίτης, 44, σ. 76 - 77.

46. D. Nicol, *The Last Centuries of Byzantium 1261 - 1453*, London 1972, 285 - 286.

ΜΕΡΟΣ Α: Η ΠΡΩΤΟΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΘΡΑΚΗ

(τέταρτος-τέλη εβδόμου αι.)

Την εποχή που η Θράκη, ως γεωγραφική και διοικητική ενότητα, αρχίζει να περιλαμβάνεται στο Ανατολικό τμήμα (*partes Orientis*) της μεταγενέστερης ρωμαϊκής αυτοκρατορίας δηλ. μετά το θάνατο του αυτοκράτορα Θεοδοσίου Α' (17 Ιαν. 395), διατηρεί σε γενικές γραμμές τον αρχαίο γεωγραφικό της χαρακτήρα⁴⁷. Σε ό,τι αφορά τη δημογραφική κατανομή του πληθυσμού της, η Θράκη παρουσιάζει δυο διαφορετικές όψεις: η δυτική και βορειοδυτική Θράκη, περιοχή κύρια ορεινή, παρουσιάζει μια αγροτική βασικά εικόνα, με κώμες και χωριά με ως 1000 σχεδόν κατοίκους⁴⁸. Η ανατολική Θράκη, που εκτείνεται ως ομαλή πεδιάδα ως την Κωνσταντινούπολη, περιλαμβάνει έως 40 ανθηρές πόλεις και πολιίσματα⁴⁹, διαθέτει πυκνό σύστημα χερσαίας και θαλάσσιας επικοινωνίας, διακίνηση αγαθών και ακμάζον εμπόριο⁵⁰. Αντίθετα, οι πόλεις της δυτικής και βορειοδυτικής Θράκης παρουσιάζουν ομοιότητες με τις πόλεις της δακικής και της μακεδονικής ενδοχώρας⁵¹. Η διαφορά αυτή επηρεάζει και το χαρακτήρα των χερσαίων δρόμων ρωμαϊκής κατασκευής που θα παραμείνουν λίγο, πολύ ανοικτοί σε σχεδόν ολόκληρη τη διάρκεια του Μεσαίωνα στην πεδιάδα της ανατολικής Θράκης, ενώ στην υπόλοιπη θα επικρατήσουν οι πολεμικές συνθήκες και ο στρατιωτικός χαρακτήρας των μετακινήσεων⁵².

Γεωγραφικά, η Θράκη μπορεί να χωρίζεται από τη Μυσία με τον Αίμο, όπως το καταλάβαινε ακόμα ο λόγιος Νικηφόρος Γρηγοράς το δέκατο τέταρτο αιώνα⁵³, αλλά το ρωμαϊκό διοικητικό σύστημα του τέταρτου μ. Χ. αιώνα

47. Δυτικό της όριο θεωρείτο ο Αξιός, ή ο Στρυμών ή ο Νέστος. Βλ. E. Oberhummer, *Thrace* 3, RE 6A/1 (1936), 2. *Ausdehnung, Grenzen*. 394 - 396.

48. V. Velkov, *Les campagnes et et la population rurale en Thrace aux IVe - VIe siècles*, *Byzantino-bulgarica* 1, 1962, 52.

49. Θ. Παπαζώτος, *Ανίχνευση τοπογραφική της Ανατολικής Θράκης*, *Byzantinische Forschungen* 14, 1989, 545.

50. Παπαζώτος, *Ανίχνευση*, 556.

51. V. Velkov, *Gradut v Trakia i Dakia prez kusnata anticnost, IV - VI vek, Proucvanija i materiali*, Sofia 1959.

52. P. Soustal, *Thrakien (Thrakien, Rhodope und Haemimontus)*, TIB 6, Wien 1991, 132 - 136 για το οδικό σύστημα και το δίκτυο των δρόμων.

53. Βλ. πιο πάνω, σημ. 28. Πρβλ. T. C. Lounghis, *La Montagne. Quelques considérations d'après les sources byzantines*, *Communications grecques présentées au VIe Congrès international des Etudes du Sud-Est européen*, Athènes, 1990, 47 - 55.

αποκαλεί με το γενικό όνομα Θράκη όλα τα εδάφη της Βαλκανικής Χερσονήσου που εκτείνονται από το Αιγαίο ως το Δούναβη⁵⁴, ανατολικά από μια νοητή ημικυκλική γραμμή που έχει την κοίλη της πλευρά προς Α και την κυρτή της πλευρά προς Δ, ξεκινώντας από το φρούριο του Οίσκου (Oescus) πάνω στο Δούναβη για να καταλήξει στο Αιγαίο, σχεδόν απέναντι από τη Θάσο. Έτσι, οι Ρωμαίοι παραβλέπουν την ασάφεια του αρχαίου γεωγραφικού ορισμού της Θράκης που ήθελε ως δυτικό της όριο άλλοτε το Στρυμόνα, άλλοτε το Νέστο και άλλοτε τον Αξιό⁵⁵ και, ταυτόχρονα, επεκτείνουν με τη διοικητική τους αυτή διευθέτηση τον όρο Θράκη ως το Δούναβη. Η ρωμαϊκή αυτή διοικητική πρωτοβουλία θα συντελέσει ώστε, πολλές φορές στη συνέχεια, ο όρος Θράκη στις βυζαντινές πηγές να υποδηλώνει και τις περιοχές από τον Αίμο ως το Δούναβη. Γενικά, όταν ένας εισβολέας διαβεί το Δούναβη, προσβάλλει τη Θράκη⁵⁶.

Τον τέταρτο αιώνα, η Θράκη αποτελεί μια από τις διοικήσεις (dioceses) της Επαρχότητας ή Υπαρχίας της Ανατολής (Praefectura Praetorio per Orientem), της μεγαλύτερης Επαρχότητας της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Η Praefectura Praetorio per Orientem διαθέτει διοικήσεις σε τρεις ηπείρους: στην Αφρική (Αίγυπτος), στην Ασία (Ασία, Πόντος, Ανατολή) και στην Ευρώπη (Θράκη), δηλ. η Θράκη είναι η μοναδική ευρωπαϊκή διοίκηση της Επαρχότητας της Ανατολής⁵⁷. Πολιτικά, διοικείται από βικάριο (vicarius), αλλά οι πηγές δεν παρέχουν πληροφορίες για πρόσωπα που διετέλεσαν βικάριοι Θράκης, ενώ, αντίθετα, πολυάριθμες είναι οι πληροφορίες που διαθέτουμε για το διοικητή των στρατευμάτων της Θράκης (magister militum per Thracias) που φέρεται να διοικεί στις αρχές του πέμπτου αιώνα γύρω στα 53 στρατιωτικά σώματα, σύμφωνα με τη Notitia Dignitatum⁵⁸. Εδώ πρέπει επίσης να επισημανθεί, ότι η Θράκη είναι η μόνη από τις διοικήσεις της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας (ίσως και η Ανατολή κατά καιρούς), ο στρατιωτικός ηγέτης της οποίας φέρει τον υψηλό βαθμό του magister militum. Όλοι οι άλλοι magistri militum είτε βρίσκονται

54. C. G. Brandis, Danuvius, RE 4/2 (1901), 2103 κε.

55. Soustal, Thracien, 58.

56. Θεοφάνης, 290, 12 - 16. Πρβλ. Γρηγορά, Ιστορία, Β', 5, σ. 37 CSHB και Δ', 7, σ. 103. Για τους όρους Θράκη - Ασία σε αντιπαράθεση (πιο πάνω, σημ. 7), βλ. επίσης Νικηφόρο 68, 10 - 14 de Boor.

57. Notitia Dignitatum utriusque imperii. Accedunt Notitia Urbis Constantinopolitanae et laterculi provinciarum, ed. O Seeck, Berlin 1876 (ανατ. Frankfurt a. M.) 1962.

58. Notitia Dignitatum, Or. 23 - 25. [Πρβλ. συνημμένο χρονολογικό κατάλογο των magistri militum per Thracias].

στις δυο πρωτεύουσες Ρώμη και Κωνσταντινούπολη, είτε διοικούν στρατιωτικά επαρχότητες, όπως τις Γαλατίες, την Ιταλία, το Ιλλυρικό, την Ανατολή.

Η διοίκηση Θράκης υποδιαιρείται σε έξι επαρχίες (provinciae) που είναι οι ακόλουθες από Β προς Ν και από Δ προς Α: 1) η Μυσία II (Κάτω ή Δευτέρα Μυσία/Moesia. Απαντάται σπανιότερα ως Μοισία), με πρωτεύουσα τη Μαρκιανούπολη 2) η Μικρά ή ελάσσων Σκυθία (Scythia minor) με πρωτεύουσα την Τόμι 3) η Θράκη, με πρωτεύουσα τη Φιλιππούπολη 4) ο Αιμίμοντος, με πρωτεύουσα την Αδριανούπολη 5) η Ροδόπη, με πρωτεύουσα την Τραϊανούπολη 6) η Ευρώπη, με πρωτεύουσα την Ηράκλεια Πέρινθο. Οι επαρχίες Ευρώπη και Θράκη διοικούνται από consulares, ενώ οι υπόλοιπες τέσσερις επαρχίες από praesides. Από την εποχή του Κωνσταντίνου Α' (306 - 337), οι επίσκοποι που εδρεύουν στις πρωτεύουσες πόλεις των επαρχιών αναγορεύονται σε μητροπολίτες και, έτσι, η διοίκηση Θράκης διαθέτει έξι μητροπόλεις⁵⁹. Σε ό, τι αφορά τις πόλεις, η πηγή που απαριθμεί γύρω στις 1000 πόλεις της αυτοκρατορίας και που πρέπει να γράφτηκε γύρω στις αρχές της βασιλείας του Ιουστινιανού Α' (527 - 565), γνωστή στην έρευνα ως *Συνέκδημος του Ιεροκλέους*⁶⁰ αναφέρει έξι πόλεις για την επαρχία Μυσία 2 (Οδυσσός, Μαρκιανούπολη, Νικόπολη, Αππιαρία, Δορόστολον, Νοβαί, Θεοδωρόπολη), δεκατέσσερις πόλεις για τη Μικρά Σκυθία (Τόμις, Διονυσόπολις, Άκραι Σκυθικαί, Κάλλατις, Ίστρος, Κωνσταντιανά, Τρόπαιον, Αξιούπολη, Νοβιόδουον, Αίγισος, Αλμυρις, Καπίδαβα, Τρόσιμις, Ίβιδα), πέντε πόλεις για την επαρχία Θράκης (Φιλιππούπολη, Διόσπολη, Βερόη, Σεβαστούπολη, Διοκλητιανούπολη), τέσσερις πόλεις για την επαρχία Αιμίμοντος (Αδριανούπολη, Αγχιάλος, Δεβελτός, Πλωτινόπολη), οκτώ πόλεις για την επαρχία Ροδόπη (Τραϊανούπολη, Αίνος, Μαξιμιανούπολη, Μαρώνεια, Τόπειρος, Νικόπολη θρακική, Κομοτηνή-Μαξιμιανούπολη, Αναστασιούπολη Θράκης) και έντεκα πόλεις για την επαρχία Ευρώπη (Ηράκλεια Πέρινθος, Σηλυβρία, Βιζύη, Πάνιον, Μύριζος, Αφροδισία, Ραιδεστός, Αθύρας, Ελαιούς, Αρκαδιούπολη, Όρνοι). Αν προσθέσει κανείς και διάφορες μεγάλες κώμες (Μελιτιάς, Θερμόπολις, Απρος, Γάνος, Δριζίπερα κ.λπ.), η διοίκηση Θράκης εμφανίζεται να διαθέτει γύρω στις 60 μεγάλες και μικρές πόλεις επί Ιουστινιανού Α'⁶¹, του αυτοκράτορα που διαπίστωνε μελαγ-

59. Π. Γεωργαντζής, Η εκκλησιαστική οργάνωση και διοίκηση της Θράκης κατά τη βυζαντινή εποχή, *Byzantinische Foersuchungen* 14, 1989, 203.

60. E. Honigmann, *Le Synecdémus d' Hiéroclès et l' opuscule géographique de Georges de Chypre*, Bruxelles 1939.

61. Βλ. *Byzantinische Forschungen* 14, 1989, 67 - 72.

χολικά την έκπτωση των αστικών λειτουργιών των πόλεων και σημείωνε λιτά στις Νεαρές του: *εν ταις πόλεσιν, ήτοι κάστροις*⁶². Η πτώση αυτή των αρχαίων πόλεων δεν είναι τόσο αισθητή ίσως στον άμεσο περίγυρο της νέας πρωτεύουσας Κωνσταντινούπολης⁶³, αλλά χάρη στον Προκόπιο τον Καισαρέα που ύμνησε τον Ιουστινιανό στο γνωστό σύγγραμμα “Περί Κτισμάτων” είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε, ότι στην επαρχία Ευρώπη, όπου, όπως ειπώθηκε ήδη, το αστικό δίκτυο είναι πυκνό, ο αυτοκράτορας θα κτίσει μόνο τέσσερα φρούρια (Σιλτική, Λυδικαί, Ελαίαι, Θέσκου). Στη γειτονική Ροδόπη, ελάχιστα πιο αραιοκατοικημένη από την Ευρώπη, ο Ιουστινιανός θα κτίσει δέκα τρία φρούρια. Στη Θράκη που έχει μόνο πέντε πόλεις σύμφωνα με το Συνέκδημο, ο αυτοκράτορας θα ανεγείρει 35 φρούρια. Στον Αιμίμοντο με τις τέσσερις πόλεις τα ιουστινιάνεια φρούρια θα φθάσουν τα 53, στη μεγάλη παραμεθόριο περιοχή της Μυσίας 2 με τις έξη πόλεις, τα φρούρια θα φθάσουν τον απίστευτο αριθμό των 88, ενώ στη Μικρά Σκυθία (Δοβρουτζά) όπου οι πόλεις είναι αρκετές (14), ο Ιουστινιανός θα κτίσει μόνο έξη φρούρια (Καρσός, Ζέλδεπα, Αλμυρίς, Αγιος Κύριλλος, Σκυθίας, Ουλμιτών οχύρωμα, Αίγισσος)⁶⁴. Έτσι λοιπόν, ο αυτοκράτορας προσπαθεί να παρατείνει την αρχαία ευημερία πόλεων και υπαίθρου με την ανέγερση αυτών των 199 αμυντικών σημείων στη Θράκη⁶⁵.

Ός λίγο μετά το 548, ο ιστορικός Αγαθίας ο Μυριναίος (γράφει μετά το 558) δείχνει να έχει εμπιστοσύνη στις στρατιωτικές αμυντικές δυνατότητες της Θράκης⁶⁶, αλλά και της Βαλκανικής γενικότερα απέναντι σε μια ενδεχόμενη επίθεση. Στη συνέχεια όμως, γύρω στο 558, οι επιδρομές των Κουτριγούρων και των Ονογουνδούρων θα βρουν τη Θράκη στρατιωτικά αφύλακτη, σύμφωνα με μαρτυρία του ίδιου ιστορικού⁶⁷. Ακολουθούν η αβαρική επίθεση και η σλαβική πλημμυρίδα στα Βαλκάνια⁶⁸ που καταστρέφουν τις πόλεις και λεηλατούν την ύπαιθρο. Την άνοιξη του 592, οπότε ο αυτοκράτορας Μαυρί-

62. Νεαρά 26, Περί του πραιτώρος Θράκης, σ. 203 - 209 Schoell - Kroll. Πρβλ. W. Müller - Wiener, Von der Polis zum Kastron, Gymnasium 93, 1986, 435 - 475.

63. V. Velkov, Das Schicksal der antiken Städte in den Ostbalkanländern, Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin. Gesellschaft und Sprachwissenschaft, Reihe II, XXI, 1963, 7 - 8.

64. Βλ. Byzantinische Forschungen 14, 1989, 67 - 72.

65. Βλ. V. Besevliev, Zur Deutung der Kastellnamen in Prokopios Werk “De aedificiis”, Amsterdam 1970.

66. Αγαθίας, Α', 4, 4, σ. 14 Keydell.

67. Αγαθίας, Ε', 11, 6 - 7, σ. 177.

68. H. Ditten, Zur Bedeutung der Einwanderung der Slawen, Byzanz im 7. Jahrhundert. Untersuchungen zur Herausbildung des Feudalismus (BBA 48), Berlin 1978, 73 - 160.

κιος (582 - 602) τίθεται επικεφαλής του στρατού της Ασίας που θα εκστρατεύσει στο Δούναβη, η θρακική ύπαιθρος είναι λεηλατημένη και άγρια ζώα περιφέρονται παντού⁶⁹. Σχεδόν τίποτα δεν δείχνει να έχει επιζήσει από το πρωτοβυζαντινό και ιουστινιάνειο διοικητικό και αμυντικό σύστημα. Ο τελευταίος *magister militum per Thracias* που αναφέρεται στα κείμενα, Κομεντίολος, που βρίσκεται στις Νοβές (Svistov) της Μυσίας έχει ανάγκη από ντόπιους οδηγούς για να του δείξουν πού είναι η περιφέρημη οδός του Τραϊανού, ώστε να μπορέσει να επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη διαμέσου της Φιλιππούπολης⁷⁰. Ο από την αρχαιότητα γνωστός στρατιωτικός αυτός δρόμος από τη Σιγγηδόνα (Βελιγράδι) ως την Κωνσταντινούπολη διάβαινε τις γνωστές ως *angustiae succorum* ή Πύλη του Τραϊανού στο μεταγενέστερο πέραςμα *Vakarel*⁷¹ και οι μνείες αυτές δείχνουν καθαρά τη βυζαντινή αδυναμία να ελέγξει τους δρόμους πέρα από την άμεση γειτνίαση της πρωτεύουσας. Οπωσδήποτε, η περιφέρημη Εγνατία οδός θεωρείται ήδη από τον πέμπτο αιώνα *δύσοδος και στενή οδός επί την Νέαν Ήπειρον απαύγουσα*⁷², ενώ ακόμα και η χερσαία επικοινωνία Κωνσταντινούπολης - Θεσσαλονίκης που διατηρείται πάντα, γίνεται *σποραδική*⁷³. Όπως η ένδοξη στα παλιά χρόνια οδός του Τραϊανού είναι τώρα *δυσχερής και αδιόδευτος από ετων πολλων*⁷⁴, έτσι και οι υπόλοιποι δρόμοι αρχίζουν να εμπνέουν ανασφάλεια⁷⁵. Οι σκληρές συνθήκες επιβάλλουν αλλαγές στα Βαλκάνια, αλλαγές που θα εργήσουν να εμποδισθούν στη συνείδηση των μεσαιωνικών ανθρώπων⁷⁶. Γενικά, ο έβδομος αιώνας είναι για τη Θράκη, όπως και για την υπόλοιπη αυτοκρατορία, μια τόσο

69. Σιμοκάττης, Ε', 16, 9 - 14, σ. 219 - 220 de Boor. Θεοφάνης, 268, 2 - 6. Πρβλ. P. Schreiner, Städte und Wegenetz in Moesien, Dakien und Thrakien nach dem Zeugnis des Theophylaktos Simokattes, in: Renate Pillinger (Hrsg), Spätantike und frühbyzantinische Kultur Bulgariens zwischen Orient und Okzident, Wien 1986, 25 - 35

70. Σιμοκάττης, Η', 3, 1, σ. 289 - 290. Θεοφάνης, 282, 27 - 29.

71. K. Jirecek, Die Heerstraße von Belgrad nach Konstantinopel und die Balkanpässe, Prag 1877. Την Πύλη του Τραϊανού περιγράφει γλαφυρά ο D. Obolensky, Η βυζαντινή κοινοπολιτεία. Η ανατολική Ευρώπη, Θεσσαλονίκη 1991, 42 - 45.

72. Μάλχος, απ. 18 = FHG IV, 127. T. L. F. Tafel, De via militari Romanorum Egnatia, qua Illyricum Macedonia et Thracia jungebantur, Tübingen 1842.

73. Ι. Καραγιαννόπουλος, Η επικοινωνία Θεσσαλονίκης - Κωνσταντινουπόλεως κατά τους 7ο - 9ο αι., Επιστημονική επιτηρής Φιλοσοφικής σχολής Αριστοτελείου Παν/μίου Θεσσαλονίκης 22, 1984, 211 - 229.

74. Σιμοκάττης Η', 3, 2, σ. 290. Θεοφάνης, 282 - 283.

75. T. K. Λουγγής, Παραδείγματα έργων οδοποιίας στο Βυζάντιο, Δίπτυχα 6, 1994 - 95, 37 - 48.

76. Ι. Καραγιαννόπουλος, Το βυζαντινό διοικητικό σύστημα στα Βαλκάνια από τον 7ο στον 9ο αι., ΕΕΣΝΑΕ, Αθήνα 1995.

σκοτεινή εποχή, ώστε, όταν μαθαίνουμε από τον πατριάρχη Νικηφόρο, ότι κατά τα τελευταία χρόνια του αυτοκράτορα Ηράκλειου (610 - 641) υπάρχει κάποιος Μαρίνος, που αναφέρεται ως των θραικικών εκστρατευμάτων ηγεμών⁷⁷, να αδυνατούμε να εντοπίσουμε ποιο είναι ακριβώς το αξίωμα αυτού του στρατιωτικού ηγέτη και σε ποιο διοικητικό σύστημα υπάγεται. Είναι στην κυριολεξία η εποχή των σκοτεινών αιώνων⁷⁸.

ΜΕΡΟΣ Β: Η ΜΕΣΟΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΘΡΑΚΗ

(τέλη έβδομου - τέλη δωδέκατου αι.)

Επί αυτοκράτορα Κωνσταντα Β' (641 - 668) η Θράκη θα υποστεί και νέες εισβολές⁷⁹. Επί Κωνσταντίνου Δ' (668 - 685) αναφέρεται στα πρακτικά της ΣΤ' Οικουμενικής Συνόδου το 680 ο πατριάρχης Θεόδωρος (Κολωνείας), κόμης του Οφικίου και υποστράτηγος Θράκης⁸⁰ και, γενικά, οι ερευνητές τοποθετούν την ίδρυση του θέματος Θράκης γύρω στο 680/681⁸¹, σε άμεση συνάρτηση με την οριστική εγκατάσταση των Βουλγάρων νότια του Δούναβη. Όπως μάλιστα παραδίδει ο μεταγενέστερος (945 - 959) λόγιος αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Ζ' ο Πορφυρογέννητος⁸², αρχικά το θέμα αυτό μπορεί να μην είχε στρατηγό επικεφαλής του, αλλά να υπαγόταν κατ' ευθείαν στην Κωνσταντινούπολη, ίσως διαμέσου της φρουράς της. Σύμφωνα με τον Στίλωνα Κυριακίδη⁸³, το θέμα Θράκης περιλάμβανε τις παλιές επαρχίες Ευρώπη, Αιμίμο-

77. 24, 10 - 11.

78. Βλ. H. Ditten, Die Veränderungen auf dem Balkan in der Zeit vom 6. bis zum 10. Jh. im Spiegel der veränderten Bedeutung von "Thrakien", Byzantinobulgarica 7, 1981, 157 - 179.

79. J. Irmscher, Zur Verwaltungsgeschichte Thrakiens in byzantinischer Zeit, Thrakia II, Sofia 1974, 163 - 165. Idem, Die Begründung des Themas Thrake, Studia Balcanica, Recherches de géographie historique, Sofia 1975, 101 - 103.

80. Mansi XI, 209 = ACO II, 2, 1, 14.

81. H. Gelzer, Die Genesis der byzantinischen Themenverfassung, Leipzig 1899.

82. Περί θεμάτων, 84 - 85 Pertusi: Το δε θέμα Θράκης υπό τον βασιλέα Κωνσταντινουπόλεως ετέτακτο και εις υποργίαν αυτού εχρημάτιζε, και ουδέποτε τις στρατηγός ην εν αυτω. Αφ' ου δε το θεομίσητον των Βουλγάρων έθνος επεραιώθη τον Ίστρον ποταμόν, τότε και αυτός ο βασιλεύς ηναγκάσθη δια τας επιδρομάς των Σκυθων και αυτων των Βουλγάρων εις θέματος τάξιν αγαγειν αυτό και στρατηγόν εν αυτω χειροτονησαι.

83. Στ. Κυριακίδης, Βυζαντινά Μελέται IV: το Βολερόν, Επιστημονική επετηρίς Φιλοσοφικής σχολής Παν/μίου Θεσσαλονίκης, 3, 1934, 289 - 494, εδώ 379 - 388.

ντος, Θράκη και Ροδόπη και έφθανε έτσι ως τα όρια της διοίκησης Θράκης προς την επαρχότητα (υπαρχία) Ιλλυρικού, ξεκινώντας από τα Μακρά τείχη του αυτοκράτορα Αναστάσιου (491 - 518) και, έτσι, αποδίδεται από τους Άραβες συγγραφείς ως θέμα Tafala ή Tafla (Θράκη ή τάφος)⁸⁴. Η ίδρυση του θέματος Θράκης σε συνδυασμό με τη μαρτυρούμενη αρχική έλλειψη στρατηγού και στρατού και τη μνεία ενός κόμητος του Οφικίου που είναι ταυτόχρονα και υποστράτηγος Θράκης το 680 οδηγεί στην υπόθεση ότι το θέμα Θράκης αποσπάστηκε στρατιωτικά από τα στρατεύματα του Οφικίου, τα οποία, κατά την εποχή της παντοδυναμίας τους (τέλη έβδομου/αρχές όγδοου αι.) προστάτευαν την πρωτεύουσα Κωνσταντινούπολη ελέγχοντας ταυτόχρονα την ευρωπαϊκή και την ασιατική ακτή της Προποντίδας⁸⁵. Εκείνο που έχει προσεχθεί πολύ λιγότερο στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι το ότι αυτή η ίδρυση του μεσοβυζαντινού θέματος Θράκης συμπίπτει χρονικά με την έναρξη των αυτοκρατορικών προσπαθειών επί Ιουστινιανού Β' (685 - 695 και 705 - 711) για μετακινήσεις μικρασιατικών πληθυσμών και εγκατάστασή τους στη Θράκη με σκοπό τη δημογραφική ενίσχυση της περιοχής αυτής που γίνεται, κάπως ανέλπιστα παραμεθόριος⁸⁶. Στα όρια του θέματος Θράκης, οι πόλεις δείχνουν να έχουν αραιώσει πολύ αισθητά. Ο πατριάρχης Νικηφόρος αναφέρει μόνο την Ηράκλεια Πέρινοθ⁸⁷, τη Σηλυβρία⁸⁸, τη Μεσημβρία⁸⁹, την Αγχίαλο⁹⁰ και τη Μήδεια⁹¹, ενώ στη Χρονογραφία του Θεοφάνη δεν αναφέρεται ούτε μια πόλη της Θράκης τον έβδομο και τον όγδοο αιώνα⁹². Αντίθετα, στα όρια του θέματος Θράκης πληθαίνουν σε αναλογία οι αγροτικοί οικισμοί (Βήρυδες, Καρδία, Τζουρουλός κλπ) ενώ τοπωνύμια όπως Λιθωσώρια, Κατασύρται, Μηλεώνες, Κηδοκτός, Βερσινικία, Βουλγαρόφυγον κλπ δείχνουν να υποδηλώνουν τοποθεσίες γνωστές από μάχες, οριοθεσίες ή διελεύσεις στρατιών⁹³. Στη διάρκεια της μακράς βασιλείας του Κωνσταντίνου Ε' (741 - 775) που κυριαρχείται από

84. E. W. Brooks, Arabic Lists of the Byzantine Themes, *Journal of Hellenic Studies* 21, 1901, 72κx.

85. R. J. Lillie, Thrakien und Thraakesion. Zur byzantinischen Provinzorganisation am Ende des 7. Jahrhunderts, *Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik* 26, 1977, 7 - 47.

86. Θεοφάνης, 391, 6 - 8. Πρβλ. *Byzantinische Forschungen* 14, 1989, 63.

87. Νικηφόρος, 13, 9.

88. Νικηφόρος, 13, 14.

89. Νικηφόρος, 35, 8 και 73, 16 - 17.

90. Νικηφόρος, 43, 11 και 73, 16 - 17.

91. Νικηφόρος, 67, 17.

92. Τ. Κ. Λουγγής, Η εξέλιξη της βυζαντινής πόλης, από τον τέταρτο στο δωδέκατο αιώνα, *Βυζαντιακά* 16, 1996, 54.

93. Βλ. Soustal, Thrakien, 336, 353, 223, passim.

νικηφόρους αραβικούς και βουλγαρικούς πολέμους, οι μετακινήσεις των μικρασιατικών πληθυσμών με σκοπό τη μόνιμη εγκατάστασή τους στη Θράκη θα πάρουν συστηματικό χαρακτήρα⁹⁴ και την ίδια τακτική φαίνεται ότι ακολούθησε και ο γιός και διάδοχός του Λέων Δ' (775 - 780)⁹⁵. Γενικά, οι θεωρούμενοι "αιρετικοί" (εικονομάχοι) Ίσαυροι αυτοκράτορες προσπαθούν να στρατιωτικοποιήσουν τη Θράκη, έτσι ώστε η Χρονογραφία του Θεοφάνη να τη χαρακτηρίζει γεμάτη από αιρετικούς Σύρους, από μονοφυσίτες Σύρους και Αρμένιους από τη Θεοδοσιούπολη (Erzurum) και τη Μελιτηνή (Malatya) της Μικρασίας. Συμπέρασμα του ευσεβούς χρονογράφου: *εξ ων και επλατύνθη η αίρεσις των Παυλικιανών (στη Θράκη)*⁹⁶.

Εμπέδωση της βυζαντινής κυριαρχίας στα εδάφη του θέματος Θράκης επιχειρήθηκε και επί Κωνσταντίνου ΣΤ' (780 - 797), οπότε η μητέρα του Ειρήνη η Αθηναία (780 - 802) προωθήθηκε με μεγάλη ακολουθία ως τη Βερόη (Stara Zagora) που μετονομάστηκε με την ευκαιρία αυτή σε Ειρηνούπολη⁹⁷, τη Φιλιπούπολη (Plovdiv) και την Αγκιάλο (Pomorie). Στη στροφή ακριβώς του έβδομου προς τον όγδοο αιώνα θα ιδρυθεί το θέμα Μακεδονίας, που οι πηγές θα μνημονεύσουν για πρώτη φορά το 802⁹⁸, στο οποίο θα περιληφθούν αμέσως ορισμένες γνωστές πόλεις της Θράκης, όπως η Αδριανούπολη, η Φιλιπούπολη, η Βερόη, η Ηράκλεια Πέρινθος και το Πάνιον, δηλ το νέο αυτό θέμα Μακεδονίας θα περιλάβει αρκετά θρακικά εδάφη, θα έχει μάλιστα για πρωτεύουσα την Αδριανούπολη, ενώ το θέμα Θράκης, κολοβωμένο και περιορισμένο πια, θα έχει για πρωτεύουσα την Αρκαδιούπολη⁹⁹. Στην ενίσχυση του θέματος Θράκης με στρατιωτικές δυνάμεις από τα δυτικά πρέπει να οδήγησε ένας βουλγαρικός αιφνιδιασμός στο Στρυμόνα το 789, οπότε έπεσε ο στρατηγός Θράκης Φιλητός και αρκετοί στρατιώτες του¹⁰⁰, αλλά η πορεία των γεγονότων θα δείξει ότι η διοικητική διχοτόμηση των θρακικών εδαφών σε θέμα Θράκης και θέμα Μακεδονίας θα αποτελέσει ένα ευέλικτο σύστημα στρατιωτικής κινητοποίησης, αντίστοιχο με εκείνο που ίσχυε για τα

94. Θεοφάνης, 422, 15 - 18 και 19 - 21, 429, 21 - 22.

95. Θεοφάνης, 452, 1 - 2.

96. Θεοφάνης, 429, 21 - 22. Πρβλ. Eleonora Kountoura, *New Fortresses and Bishoprics in 8th-century Thrace*, *Revue des études byzantines* 55, 1997, 281 - 290.

97. Θεοφάνης, 457, 6 - 10.

98. Θεοφάνης, 475, 22 - 23.

99. Κυριακίδης, στο ίδιο, 389.

100. Θεοφάνης, 463 - 464.

μικρασιατικά θέματα. Τον ένατο αιώνα, διαδοχικοί βυζαντινοί στρατιωτικοί ηγέτες θα εμφανιστούν να ηγούνται *Θραίκων και Μακεδόνων*¹⁰¹, δηλ. στρατευμάτων από τα θέματα Θράκης και Μακεδονίας σε άλλα μέρη, στο μέτρο που η βυζαντινή αυτοκρατορία ισχυροποιείται και πάλι. Είναι χαρακτηριστικό το ότι η ίδρυση του θέματος Μακεδονίας συνοδεύεται από τη μεία του Λέοντος, αδελφού του ευνούχου Αέτιου *ως μονοστρατήγου εις τε την Θράικην και την Μακεδονίαν*¹⁰² κάτι που ερμηνεύει αυτό που ειπώθηκε στην αρχή, ότι δηλ. κατά τη μεσοβυζαντινή περίοδο η Μακεδονία θεωρείται κάτι σαν προέκταση ή δυτικό παράρτημα της Θράκης. Κατά τη διάρκεια της εξέγερσης του Θωμά του Σλάβου (821 - 823)¹⁰³, οπότε ο αντάρτης επιχειρεί ναυτική απόβαση από την Ασία στη Θράκη¹⁰⁴, η πλειοψηφία των εκεί πόλεων προσχωρούν στην ανταρσία και δεν παύουν *τα του τυράννου φρονησαι* ακόμα και μετά την καταστολή της, ιδιαίτερα η Ηράκλεια Πέρινθος και το Πάνιον¹⁰⁵, δηλ. πόλεις που έχουν υπαχθεί στο σχετικά πρόσφατα ιδρυμένο θέμα Μακεδονίας. Παραμένει άγνωστο το αν η Ηράκλεια (Eregli) και το Πάνιον (Barbaros) ανήκουν στις πόλεις *κατά Θράικην Μακεδονίαν τε πασαν, έως των ορίων της Σκυθων γης* που ανοικοδόμησε ο Λέων Ε' ο Αρμένιος¹⁰⁶. Σημαντικές οχυρώσεις θα αποκτήσουν αργότερα και οι πόλεις Βρύσις (Pinarhisar)¹⁰⁷, Μήδεια (Kiyiköy)¹⁰⁸ και Τυρολόη (Τζουρούλον, Corlu)¹⁰⁹.

Από ό,τι μπορεί να υποθεθεί, οι Βυζαντινοί του ένατου και του δέκατου αιώνα απέδιδαν στο διοικητικό όρο Θράκη (που σήμαινε θέμα Θράκης) ένα αρκετά στενότερο περιεχόμενο από ό,τι στο παρελθόν. Ορισμένες φορές η Θράκη αντιπαρατίθεται στον όρο Πόλις¹¹⁰, ενώ οι συνεχόμενοι όροι Θράκη και Μακεδονία (που σημαίνουν τα αντίστοιχα θέματα)¹¹¹ υπονοούν βασικά θρακικές γεωγραφικές περιοχές. Γίνεται φανερό ότι με τον όρο Θράκη οι

101. Προς τον ίδιον υιόν Ρωμανόν 50, 9 - 13, σ. 232 Moravcsik - Jenkins. Συν. Θεοφ., 305. Σκυλίτζης, 150.

102. Θεοφάνης, 475, 22 - 28.

103. Βλ. πιο πάνω, σημ. 29.

104. Συν. Θεοφ., 56 και 64. Η τοποθεσία λέγεται Βήρυδες ή Βήριδες.

105. Συν. Θεοφ., 71.

106. Γενέσιος, Α', 23, σ. 21. Συν. Θεοφ., 30.

107. Παπαζώτος, Ανίχνευση, 548, σημ. 39.

108. Παπαζώτος, Ανίχνευση, 554, σημ. 84.

109. Annie Pralong, Remarques sur les fortifications byzantines de la Thrace orientale. Géographie historique du monde méditerranéen. Paris 1988, 179 - 200.

110. Συν. Θεοφ., 409. Σκυλίτζης, 220.

111. Συν. Θεοφ., 405.

Βυζαντινοί υπονοούν τώρα τον άμεσο περίγυρο της Κωνσταντινούπολης¹¹² ενώ, σε ορισμένες περιπτώσεις, αρχίζει να διακρίνεται στις πηγές και ένας αστυνομικός ρόλος του στρατηγού Θράκης και των υφισταμένων του διοικητών έξω από τα τείχη της πρωτεύουσας¹¹³. Οποσδήποτε όμως, η ανοικοδόμηση πόλεων στη Μακεδονία και στη Θράκη (οι όροι σε αντίστροφη φορά) από το Ρωμανό Λακαπνό στα χρόνια μετά το 920¹¹⁴, ίσως μάλιστα αμέσως μετά το θάνατο του βουλγάρου τσάρου Συμεών (893 - 927) και την ειρήνη του 927, να παραπέμπει στην αντίστοιχη οικοδομική δραστηριότητα του Λέοντα Ε', που πρέπει να υλοποιήθηκε μετά το θάνατο του Κρούμου (803 - 814)¹¹⁵. Από όλα αυτά διαφαίνεται, ότι ο ρόλος του θέματος Θράκης από τα τέλη του έβδομου αιώνα και εξής και του θέματος Μακεδονίας, που πρέπει να ιδρύθηκε για να υποστηρίξει το θέμα Θράκης στη στροφή από τον όγδοο στον ένατο αιώνα, συνίστατο στην καλύτερη απόκρουση του βουλγαρικού κινδύνου. Ο Ιωάννης Σκυλίτζης, συγγραφέας του τέλους του ενδέκατου αιώνα, θα είναι αυτός που θα χρησιμοποιήσει κατά κόρον τον όρο **Βουλγαρία** (και όχι πια Μυσία ή χώρα των Μυσών) σε αντιπαράθεση με τον όρο **Θράκη**¹¹⁶, διακρίνοντας έτσι δυο διαφορετικές χώρες, σε προφανή αντίθεση με τον αρχαιοπρεπή Λέοντα Διάκονο που, όπως ειπώθηκε πιο πάνω¹¹⁷, θεωρεί τη Μυσία σαν μια αφιλόξενη και αραιοκατοικημένη από Βαρβάρους περιοχή, που όμως είναι υποχρεωμένος να αναγνωρίσει ότι από την εποχή του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Δ' ως τα χρόνια του ονομάζεται Βουλγαρία, παρ' ότι η Μυσία είναι *Ρωμαίοις προσήκουσα, απόμοιρα τελουσα Μακεδονίας ανέκαθεν*¹¹⁸. Έτσι λοιπόν, εφ' όσον πρωτεύουσα του θέματος Μακεδονίας είναι η Αδριανούπολη¹¹⁹, από την Αδριανούπολη θα ξεκινήσει και η εκστρατεία για την εκ νέου προσάρτηση στη Μακεδονία της Μυσίας, που είναι, όπως ισχυρίζεται ο Λέων Διάκονος, απόμοιρά της¹²⁰, ενώ τα *Θρακωια*

112. Σκυλίτζης, 137.

113. Βίος Ευθυμίου, Πατριάρχου, 16, έκδ. Karlin - Hayter, 105. Τουρμάρης Βιζύης στο Βίο Αγίας Μαρίας της Νέας, βλ. Fr. Dvornik, Quelques données sur les Slaves extraites du tome IV Nonembris des "Acta Sanctorum", Byzantinoslavica 1, 1929, 40.

114. Συν. Θεοφ., 431.

115. Βλ. πιο πάνω, σημ. 12 και 105. Επίσης, Συν. Θεοφ., 30.

116. Σκυλίτζης, 343, 348, passim.

117. Πιο πάνω, σημ. 15 - 18.

118. Λέων Διάκονος, ΣΤ', 8, σ. 103.

119. Βλ. πιο πάνω, σημ. 98.

120. Λέων Διάκονος, Η', 2, σ. 130. Εδώ, η Αδριανούπολη αποκαλείται και *Ορεσιάδα*

κλίματα είναι τόπος όμορος και αγχιτέρμων Μυσίας¹²¹ και η Φιλιπούπολη θεωρείται ήδη άστυ κατοικούμενο από Μυσούς¹²². Από ό, τι είναι είναι δυνατό να υπολογιστεί, οι στρατολογικές δυνατότητες της Θράκης είναι περίπου οι ίδιες και τον ένατο και τον δέκατο αιώνα: 5.000 άνδρες για το θέμα Θράκης και 5.000 άνδρες για το θέμα Μακεδονίας¹²³, όταν όμως ο μάγιστρος Βάρδας Σκληρός αναφέρεται ως των επί Θράκης στρατευμάτων επισιτα-των¹²⁴, εδώ δεν εννοούνται τα στρατεύματα που αποδίδει η Θράκη, αλλά τα αυτοκρατορικά στρατεύματα που, τη δεδομένη στιγμή (αρχές του 971) είναι συγκεντρωμένα στη Θράκη για να αντιμετωπίσουν τους Ρως. Οπωσδήποτε όμως, τον Απρίλιο του ίδιου έτους η διάβαση των κλεισουργών από τη Θράκη στη Βουλγαρία θα διαρκέσει τρεις το πολύ μέρες για τη μεγάλη στρατιά του Ιωάννη Τζιμισκή¹²⁵. Γρήγορα επίσης θα διαβεί τη Ροδόπη παράλληλα προς τον Έβρο ο Βασίλειος Β΄ του 986¹²⁶ και, μετά την ήττα του στην Πύλη του Τραϊανού, θα διασωθεί στη Φιλιπούπολη¹²⁷ που κατέχεται τώρα από τους Βυζαντινούς, μετά τις κατακτήσεις του Τζιμισκή. Στρατηγός Φιλιππουπό-λεως θα εμφανιστεί το 1014 ο Νικηφόρος Ξιφίας¹²⁸.

Το 1037 ενέσκηψε λιμός κατά τε Θράκιην και Μακεδονίαν, Στρυμόνα και Θεσσαλονίκη¹²⁹ και η τάξη των γεωγραφικών περιοχών που χρησιμοποιεί ο Σκυλίτζης από Α προς Δ δείχνει ότι πρόκειται ακόμα για τα μεσοβυζαντινά θέματα, όπως αυτά είχαν διαμορφωθεί από τον ένατο ήδη αιώνα. Τρία χρόνια νωρίτερα, στη Θράκη είχαν αποικισθεί Μικρασιάτες που είχαν πληγεί στις αρχικές τους κοιτίδες από επιδρομή ακριδών¹³⁰. Θα μπορούσε να υποθεθεί, ότι ο τρόπος αποικισμού τους ήταν το Βολερόν ή ο Βολερός, που αναφέρεται επανειλημμένα από τον Σκυλίτζη ως τόπος εποίκισμού Βουλγάρων επί Βασι-

121. Βλ. πιο πάνω, σημ. 17 - 18.

122. Λέων Διάκονος, ΣΤ΄, 10, σ. 105. Σκυλίτζης, 288, από τον Αίμο ως την Αρκαδιούπολη, η πασα Θρακη.

123. J.-C. Cheynet, Les effectifs de l' armée byzantine aux Xe - XIII siècles, Cahiers de civilisation médiévale 38, 1995, 321 - 322. Πρβλ. Σκυλίτζη, 300, 79 - 80.

124. Λέων Διάκονος, Ζ΄, 3, σ. 117.

125. Λέων Διάκονος, Η΄, 2 - 4, σ. 130 - 133. Σκυλίτζης, 295.

126. Πρβλ. πιο πάνω, σημ. 22.

127. Σκυλίτζης, 331, 44.

128. Σκυλίτζης, 348, 21 - 22.

129. Σκυλίτζης, 402, 83 - 84.

130. Σκυλίτζης, 389, 60.

λείου Β¹³¹. Σε ό, τι αφορά το θέμα Σμολένων της περιοχής της Ροδόπης (άνω Άρδα), τα πράγματα είναι ακόμα πιο αβέβαια¹³². Ως τα τέλη του ενδέκατου αιώνα, το Βολερόν, γύρω από Μοσυνόπολη της Θράκης, θα αποτελέσει ιδιαίτερο θέμα¹³³. Τα όρια ανάμεσα στα θέματα Βολερού και Μακεδονίας πρέπει να βρίσκονταν ανάμεσα στη Μαρώνεια και στη Μάκρη¹³⁴.

Όπως παρατηρήθηκε όμως¹³⁵, από τον ενδέκατο αιώνα και εξής, παρατηρείται σύγχυση και αβεβαιότητα σχετικά με την ίδρυση και οργάνωση των νέων διοικητικών ενοτήτων. Περισσότερο από οτιδήποτε άλλο, οι επιδρομές και εισβολές των Πετσενέγγων και, λιγότερο, οι τοπικές εξεγέρσεις πρέπει να συντέλεσαν στις νέες μεταβολές που μόλις αναφέρθηκαν. Το 1047 π. χ. οι θρακικές και μακεδονικές πόλεις παραμένουν πιστές στον αντάρτη σφετεριστή Λέοντα Τορνίκιο¹³⁶ που έχει μάλιστα προσεταιριστεί από πριν τους εν Αδριανούπολει στρατηγούς¹³⁷ που διοικούν τα Μακεδονικά και Θρακικά τάγματα¹³⁸. Οι στρατηγοί, λοιπόν, πρέπει να είναι ακόμα δυο, ο στρατηγός Θράκης (από την Αρκαδιούπολη, που υπακούει πάντα στον Τορνίκιο¹³⁹) και ο στρατηγός Μακεδονίας που εδρεύει στην Αδριανούπολη. Ένα μόλις χρόνο αργότερα, το 1048, αναφέρεται μια νέα αρχή: ο δούξ Αδριανουπόλεως μάγιστρος Κωνσταντίνος ο Αριανίτης¹⁴⁰. Ακόμα, Μακεδόνες και Θράκες πολεμούν το 1050 στη Διάμπολη (Jambol)¹⁴¹. Γίνεται γενικά αποδεκτό, ότι τα θέματα Θράκης και Μακεδονίας ενώθηκαν, μάλλον κατά το δεύτερο μισό του ενδέκατου αιώνα¹⁴² με το γενικό όνομα θέμα Θράκης και Μακεδονίας. Το ενιαίο αυτό θέμα, από το οποίο όμως αφαιρέθηκαν κατά περίπτωση περιοχές, πρέπει να διατηρήθηκε ως τα τέλη του

131. Σκυλίτζης, 344, 19. 345, 24 - 25. 352, 13. 352, 17 - 18. Πρβλ. Κυριακίδη, στο ίδιο, 429 - 431 και Θ.

Παπαζώτο, Σημειώσεις στο "Βολερόν" του Στ. Κυριακίδη, Θρακική επετηρίδα 1, 1981, 233 - 243.

132. Βλ. P. Lemerle, *Philippe et la Macédoine orientale à l' époque chrétienne et byzantine*, Paris 1945, 135 - 138, 163. Soustal, *Thrakien*, 96, 451, με τις σχετικές αναφορές.

133. Πρβλ. Δ. Ζακουθινός, Μελέτα περί της διοικητικής διαιρέσεως και της επαρχιακής διοικήσεως εν τω βυζαντινω κράτει, Επετηρίς Εταιρείας βυζαντινών σπουδών 18, 1948, 52, σημ. 6.

134. Κυριακίδης, στο ίδιο, 293 και 402. Παπαζώτος, Σημειώσεις, 233 - 243.

135. Ζακουθινός, στο ίδιο, 58.

136. Σκυλίτζης, 441, 54.

137. Σκυλίτζης, 439, 83 - 84.

138. Σκυλίτζης, 439, 86.

139. Σκυλίτζης, 441, 61.

140. Σκυλίτζης, 458, 48 - 49.

141. Σκυλίτζης, 467, 86.

142. Κυριακίδης, στο ίδιο, 431.

δωδέκατου αιώνα, αν όχι ως το 1204¹⁴³ και περιλάμβανε τις επισκέψεις: Χοιροβάκχων, Σηλυβρίας¹⁴⁴, Τζουρουλού και Θεοδωρουπόλεως, Μεσσήνης, Αρκαδιουπόλεως και Βουλγαροφύγου¹⁴⁵. Σύμφωνα με την ορολογία του χρυσόβουλλου που απέλυσε ο Αλέξιος Γ' Άγγελος (1195 - 1203) υπέρ των Βενετών το 1198¹⁴⁶, από το θεωρητικά μεγάλο αυτό θέμα Θράκης και Μακεδονίας, θα έπρεπε να αφαιρεθούν: το θέμα Χερρονήσου, που δεν αποκλείεται να ιδρύθηκε στη στροφή από τον ενδέκατο στο δωδέκατο αιώνα¹⁴⁷, το θέμα Αγκιάλου, στο οποίο περιλαμβάνονταν επίσης η Μεσημβρία, η Δεβελτός και η Σωζόπολη¹⁴⁸, το θέμα Φιλιππουπόλεως, Βερόης, Μόρας και Αχριδούς¹⁴⁹ και, τέλος, το θέμα Αδριανουπόλεως και Διδυμοτείχου¹⁵⁰. Όπως λοιπόν συνάγεται από όσα ειπώθηκαν πιο πάνω σχετικά με την ένωση των θεμάτων Θράκης και Μακεδονίας τον ενδέκατο αιώνα¹⁵¹, η Αδριανούπολη πρέπει να ήταν το κέντρο ή η πρωτεύουσα, από όπου εκπορευόταν η ενιαία διοίκηση των στρατιωτικών δυνάμεων Θράκης και Μακεδονίας (Θράκες και Μακεδόνες)¹⁵². Πέρα από την έλλειψη οποιασδήποτε μνείας στρατιωτικών δυνάμεων ενός θέματος Αδριανουπόλεως σε οποιαδήποτε εποχή, μια διοικητική απόσπαση της Αδριανούπολης και του Διδυμοτείχου από το θέμα Θράκης και Μακεδονίας θα μετέθετε τη Μακεδονία ακόμα ανατολικότερα και από την Αδριανούπολη και το Διδυμοτείχο, δεδομένου ότι προς Δ του θέματος Θράκης και Μακεδονίας υπήρχαν τα θέματα Σμολένων και Βολερού¹⁵³. Έτσι, είναι εύλογοι οι δισταγμοί που εκφράζει ο Ζακυθνήσιος¹⁵⁴ προκειμένου να αποδεχθεί την ύπαρξη ενός θέματος Αδριανουπόλεως και Διδυμοτείχου πέρα από το θέμα Θράκης και Μακεδονίας.

143. Ζακυθνήσιος, Μελέται, Επετηρίς Εταιρείας βυζαντινών σπουδών 18, 1948, 51 και ΕΕΒΣ 22, 1952, 155.

144. Πρβλ. Ρ. Magdalino, Byzantine Churches of Selymbria, *Dumbarton Oaks Papers* 32, 1978, 309 - 318.

145. Ζακυθνήσιος, Μελέται, ΕΕΒΣ 18, 1948, 53.

146. Στο χρυσόβουλλο του 1198, ο όρος provincia ή provintia υπονοεί το βυζαντινό όρο θέμα.

147. Κυριακίδης, στο ίδιο, 433. Ζακυθνήσιος, στο ίδιο, 55 - 56.

148. Ζακυθνήσιος, στο ίδιο, 58 - 60. Κραντωνέλλη, Σύμπραξις, 9.

149. Ζακυθνήσιος, στο ίδιο, 60 - 62 και ΕΕΒΣ 22, 1952, 155.

150. Κυριακίδης, 430 κε, 486. Ζακυθνήσιος, ΕΕΒΣ 18, 1948, 57 - 58.

151. Πιο πάνω, σημ. 141 - 142 και 137 - 139.

152. Πέρα από το δούκα Αδριανουπόλεως Κωνσταντίνο Αριανίτη το 1048, το έτος 1077 εμφανίζεται ο καταπάνω Αδριανουπόλεως Κατακαλών Ταρχανειώτης. Βλ. Κυριακίδη, στο ίδιο, 430 - 431.

153. Βλ. πιο πάνω, σημ. 131 - 133.

154. Ζακυθνήσιος, στο ίδιο, ΕΕΒΣ 18, 1948, 57: "Δεν θα ηδυνάμεθα κατ' ακολουθίαν να ομιλώμεν περί υπάρξεως ιδίας διοικητικής περιφέρειας Αδριανουπόλεως, αν δεν είχομεν, πλην του κειμένου του χρυσοβούλλου του 1198, εξόχως διαφωτιστικού επί του προκειμένου, και σειράν όλων σφραγιστικών μνημείων". Οι σφραγίδες που παραθέτει όμως ο Ζακυθνήσιος κάθε άλλο παρά μαρτυρούν μια μόνιμη διοικητική διαίρεση.

Ακόμα μεγαλύτερη διάσπαση του θρακικού χώρου στα τελευταία βυζαντινά χρόνια πριν από το 1204 μαρτυρεί η λεγόμενη *Partitio terrarum imperie Romaniae*, ένα πρωτόκολλο που ρύθμιζε την τύχη των εδαφών που όφειλαν ακόμα να κατακτήσουν Σταυροφόροι και Βενετοί και που συντάχθηκε, όπως φαίνεται, στην Κωνσταντινούπολη την άνοιξη του 1204¹⁵⁵. Στο έγγραφο αυτό, τη θέση των *provinciae* (θέματα) που μνημονεύονταν στο χρυσόβουλλο του 1198, δηλ. μόλις πριν από λίγα χρόνια, έχουν πάρει τώρα ολόκληρες σειρές από μικρότερες διοικητικές και φορολογικές περιφέρειες, όπως *civitates* (πόλεις, κάστρα), *pertinentiae* (επισκέψεις), *katerpanikia* (κατεπανίκια) και *casalia* (προάστεια)¹⁵⁶. Θα μπορούσε εδώ να παρατηρηθεί αμέσως, ότι δυτικά του Έβρου δεσπόζουν οι επισκέψεις - *pertinentiae*¹⁵⁷, ενώ ανατολικά του Έβρου αναγνωρίζει κανείς τις παλιές θρακικές πόλεις, όπως την Αίνο, στην οποία ο μεταγενέστερος ιστορικός του δέκατου πέμπτου αιώνα Κριτόβουλος ο Ίμβριος θα προσγράψει ιδιαίτερη παραγωγική και εμπορική σημασία¹⁵⁸, την Άπρο μαζί με την επίσκεψη Γαρέλλης, γνωστές το δέκατο τέταρτο αιώνα και από το Γρηγορά¹⁵⁹ και από τον Καντακουζηνό¹⁶⁰, τη Βιζύη στα μεσόγαια¹⁶¹, το Πάμφιλον, επίσης γνωστό από τον Καντακουζηνό¹⁶². Από την Θρακική Χερρόνησο και καθώς πλησιάζουμε προς την πρωτεύουσα Κωνσταντινούπολη, οι επισκέψεις (μεγάλες αγροτικές ιδιοκτησιακές εκτάσεις) εναλλάσσονται με τις υπόλοιπες θρακικές πόλεις που είναι η Ραιδεστός, γνωστή, φυσικά από πολύ παλιά, αλλά στη μεσοβυζαντινή εποχή κύρια από την Ιστορία του Ατταλειάτη¹⁶³, καθώς και από “βασιλικά κομμέρκια της Θράκης” σε μολυβδόβουλλα του δέκατου/ ενδέκατου αιώνα¹⁶⁴. Ο Μιχαήλ Ατταλειάτης ίδρυσε εκεί πτωχοκομείο το 1077¹⁶⁵. Λίγο νοτιότερα από τη Ραιδεστό, το

155. A. Carile, *Partitio terrarum imperie Romaniae*, *Studi Veneziani* 7, 1965, 125 - 305.

156. Ζακυθινός, στο ίδιο, *ΕΕΒΣ* 22, 1952, 157.

157. Ζακυθινός, στο ίδιο, *ΕΕΒΣ* 22, 1952, 157 - 160.

158. Κριτόβουλος, Β', 11-12, σ. 101 - 103 Reinsch.

159. Γρηγοράς, *Ιστορία*, Ζ', 4, σ. 229.

160. Καντακουζηνός, Α', 123, 138, 143 CSHB.

161. Ζακυθινός, στο ίδιο, *ΕΕΒΣ* 22, 1952, 165 - 166. Βλ. πιο πάνω, σμμ. 112.

162. Καντακουζηνός, Β', 187.

163. Ατταλειάτης, σ. 201 - 203 CSHB.

164. Α. Παπαδόπουλος - Κεραμεύς, *Αρχαιότητες και επιγραφαι της Θράκης*, Ο εν Κωνσταντινουπόλει

Ελληνικός φιλολογικός Σύλλογος, Αρχαιολογική Επιτροπή, Παράρτημα 17ου τόμου, 1886, 82.

165. P. Gautier, *La Diataxis de Michel Attaliate*, *Revue des études byzantines* 39, 1981, 5 - 143.

Πάνιον¹⁶⁶ διοικείται από άρχοντα¹⁶⁷ ήδη από το δέκατο αιώνα, ένα υπόδειγμα που θα ακολουθήσουν οι περισσότερες θρακικές πόλεις, καθώς, με τη συρρίκνωση του βυζαντινού κράτους, σχεδόν όλες οι μειζονες διοικητικές διαιρέσεις τείνουν να ατονήσουν. Τέλος, η Ηράκλεια Πέρινθος, μητρόπολη και λιμάνι ταυτόχρονα, δεσπόζει στις άμεσες προσβάσεις της πρωτεύουσας¹⁶⁸. Το ότι οι επισκέψεις με τα σχετικά ασήμαντα τοπωνύμια είναι ιδιαίτερα πολυάριθμες δικαιολογείται από την τάση των Σταυροφόρων να σημειώνουν τις περιοχές που θα μοιράζονταν ως φέουδα¹⁶⁹. Η διανομή που ακολούθησε ανάμεσα στο λατίνο αυτοκράτορα της Κωνσταντινούπολης Βαλδουίνο της Φλάνδρας (περιοχή ανάμεσα στην Αγαθούπολη και στο Τζουρουλόν)¹⁷⁰, στους Βενετούς (Ηράκλεια, Ραιδεστός, Καλλίπολη, εμπορική ζώνη ως την Αδριανούπολη)¹⁷¹ και στους Σταυροφόρους (Διδυμότειχο, Πάμφιλο, Κύψελλα,¹⁷² Άπρων κλπ)¹⁷³ επιβεβαίωσε και τον οριστικό κατακερματισμό της Θράκης, η οποία ποτέ πια στο μέλλον δεν πρόκειται να αποτελέσει μεγάλη και ενιαία διοικητική ενότητα. Η οριστική εγκατάσταση στο Διδυμότειχο μετά την άλωση του 1204 του έκπτωτου πατριάρχη Ιωάννη Καματερού (1199 - 1206)¹⁷⁴ σηματοδοτεί και το τέλος της ιστορίας της μεσοβυζαντινής Θράκης.

166. Βλ. πιο πάνω, σημ. 99 και 105.

167. G. Schlumberger, *Sigillographie de l' empire byzantin*, Paris 1884, 159 - 160.

168. Ζακυθηνός, στο ίδιο, *ΕΕΒΣ* 22, 1952, 173, σημ. 3, εκφράζει την απορία για την απουσία της Σηλυβρίας από την *Partitio Romaniae*. Τα ίδια, σ. 178 για τη Χαριούπολη.

169. Για τους εμφυλίους πολέμους στη Θράκη το 1203/1204, βλ. Κραντονέλλη, *Σύμπραξις*, 31 - 32.

170. J. Longnon, *L' empire latin de Constantinople et la principauté de Morée*, Paris, 1949, 62.

171. Thiriet, *La Romanie vénitienne*, Paris 1959, 76.

172. Για τα Κύψελλα (*Ipsala*), βλ. Soustal, *Thrakien*, 330 - 331.

173. Κραντονέλλη, *Σύμπραξις*, 37 - 38.

174. *Ακροπολίτης*, 11.

ΜΕΡΟΣ Γ: Η ΘΡΑΚΗ ΣΤΟΥΣ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΥΣ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥΣ ΑΙΩΝΕΣ (1204 - 1369)

Η κατάκτηση από τους Λατίνους της βυζαντινής αυτοκρατορίας, πιο μόνιμη και αισθητή στο θρακικό περίγυρο της Κωνσταντινούπολης¹⁷⁵ από ό, τι στις υπόλοιπες περιοχές, δίνει την ευκαιρία να αποκρυσταλλωθούν οι τάσεις που επικρατούσαν ανάμεσα στους τοπικούς πληθυσμούς καθώς και οι συνεπακόλουθες διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις θρακικές περιοχές και πόλεις, ανάλογα με τον κυρίαρχο τους.

Από το 1204 ως το 1205 συμάχησαν με το βούλγαρο βασιλέα Ιωαννίτζη (Kalojan, 1197 - 1207) οι θρακικές πόλεις Αδριανούπολη, Βιζύη, Διδυμότειχο, Τζουρουλός, Αρκαδιούπολη, Βουλγαρόφυγο και Βερσινικία, καθώς και οι κωμοπόλεις Πάμφιλον, Χαριούπολη, Ρούσιον και Άπρωσ ή Θεοδοσιούπολη¹⁷⁶, δηλ. όλες σχεδόν οι περιοχές που είχαν περιέλθει από την Partitio στον κλήρο του αυτοκράτορα, των Βενετών και των Σταυροφόρων¹⁷⁷, ενώ δεν είχε συμμετοχή στην αντιλατινική εξέγερση η μεγάλη περιοχή της Φιλιππούπολης και της Στενιμάχου¹⁷⁸. Έτσι λοιπόν στη Θράκη αρχίζουν να διαμορφώνονται δυο μεζόνες περιοχές με διαφορετικούς προσανατολισμούς η μια από την άλλη: η Αδριανούπολη και η Φιλιππούπολη. Η διαγωγή της Αδριανούπολης επηρεάζει, όπως φαίνεται, τη ΝΑ Θράκη που αρχίζει από τις υπώρειες της Ροδόπης και κύριο ρόλο μετά την Αδριανούπολη παίζει το Διδυμότειχο¹⁷⁹. Είναι χαρακτηριστικό το ότι ο Νικήτας Χωνιάτης αναφέρει ότι οι ευγενείς της Θράκης *τας των Θραικων και Μακεδόνων πόλεις διαφιστωσι*¹⁸⁰, δηλ. ο Χωνιάτης θεωρεί τις πόλεις που εξεγέρθηκαν κατά των Λατίνων ως πόλεις της Θράκης και της Μακεδονίας, ενώ είναι γνωστό, ότι το μικρό γεωγραφικό τμήμα της Θράκης που υπαγόταν στο βασίλειο του

175. Longnon, Empire latin, 60. B. Sinogowitz, über das byzantinische Kaisertum nach dem vierten Kreuzzug, Byzantinische Zeitschrift 45, 1952, 344 - 356.

176. Οι ελληνικές και λατινικές πηγές συγκεντρωμένες στο βιβλίο της Κραντονέλλη, Σύμπραξις, 53 - 57.

177. Κραντονέλλη, Σύμπραξις, 59, σημ. 4.

178. Κ. Μ. Αποστολίδου, Η της Φιλιππουπόλεως ιστορία, Αθήνα 1960, 170 - 174. Σύμφωνα με το Βιλλεαρδουίνου, 335 - 336 = Faral II, 144 - 146, πρώτα εξεγέρθηκε το Διδυμότειχο και ακολούθησε η γενική εξέγερση στην Αδριανούπολη.

179. Από το Διδυμότειχο θα κατάγεται ο αυτοκράτορας της Νίκαιας Ιωάννης Γ' Δούκας ο Βατάτζης (1222 - 1254), σύμφωνα με τον Ακροπολίτη, 26.

180. Χωνιάτης, 613.

Βονιφάτιου του Μομφερρατικού δεν εξεγέρθηκε, ακριβώς όπως δεν εξεγέρθηκαν Φιλιππούπολη και Στενήμαχος¹⁸¹. Η εξέγερση αυτή είχε ως άμεσο αποτέλεσμα τη συντριπτική ήττα των Λατίνων από τους Βλαχο- Βουλγάρους και Κουμάνους του Ιωαννίτζη στις 14 Απριλίου του 1205 μπροστά στην Αδριανούπολη και την αιχμαλωσία του λατίνου αυτοκράτορα Βαλδουίνου της Φλάνδρας¹⁸². Η Αδριανούπολη όμως δεν παραδόθηκε στους Βουλγάρους¹⁸³, ενώ αντίθετα, ένα περίπου χρόνο αργότερα, ο Ιωαννίτζης κατέλαβε και κατέστρεψε την Φιλιππούπολη που δεν είχε συμμετάσχει στην εξέγερση¹⁸⁴. Σύντομα, οι Λατίνοι ανακατέλαβαν όλες τις πόλεις της ΝΑ Θράκης εκτός από την Αδριανούπολη και το Διδυμότειχο¹⁸⁵, ενώ μια σφοδρή αντεπίθεση του Ιωαννίτζη προκάλεσε ερήμωση της Θράκης ως την Κωνσταντινούπολη¹⁸⁶. Το Διδυμότειχο όμως άντεξε στη βουλγαρική πολιορκία (Μάιος 1206) και οι εξεγερμένοι Έλληνες ζήτησαν τη βοήθεια των Λατίνων¹⁸⁷ εγκαταλείποντας θεαματικά τη βουλγαρική συμμαχία. Το Διδυμότειχο καταλήφθηκε τελικά στα τέλη Αυγούστου 1206¹⁸⁸, αλλά η Αδριανούπολη άντεξε και σε νέα βουλγαρική έφοδο το 1207¹⁸⁹. Στο εξής, είτε συνασπισμένες σε ομάδες, είτε η κάθε μια χωριστά, οι πόλεις της Θράκης θα περιέρχονται είτε στη μια δύναμη είτε στην άλλη, καθώς θα εντείνεται ο αγώνας για την κατάκτηση ή την διατήρηση της Κωνσταντινούπολης, ως την οριστική υποταγή στους Τούρκους¹⁹⁰. Από το 1223 π.χ. οι Κουμάνοι λεηλάτησαν άγρια την Αδριανούπολη, τη Βιζύη, το Διδυμότειχο και την Καλλίπολη, που ο ιστορικός Γεώργιος Αχροπολίτης θεωρεί άστυα της Μακεδονίας¹⁹¹. Ως την τουρκική κατάκτηση λοιπόν καμιά διοικητική υπαγωγή δεν είναι ούτε σίγουρη ούτε μόνιμη.

Αμέσως μετά την άνοδο του στον αυτοκρατορικό θρόνο της Νίκαιας (1222), ο αυτοκράτορας από το Διδυμότειχο¹⁹² Ιωάννης Γ' Δούκας Βατάτζης

181. Κραντονέλλη, Σύμπραξις, 60.

182. Κραντονέλλη, Σύμπραξις, 73.

183. Αχροπολίτης, 22.

184. Βιλλεαρδουίνος 401 = Π, 212. Πρβλ. Αποστολίδου, στο ίδιο, 174.

185. Βιλλεαρδουίνος, 395 και 397 = Π, 204 - 206.

186. Βιλλεαρδουίνος, 416 - 419 = Π, 226 - 232.

187. Βιλλεαρδουίνος, 422 - 423 = Π, 234.

188. Βιλλεαρδουίνος, 442 = Π, 256.

189. Βιλλεαρδουίνος, 461 = Π, 276.

190. Longnon, Empire latin, 162. Nicol, Last Centuries, 273 κε.

191. Αχροπολίτης, 54.

192. Βλ. πιο πάνω, σημ. 179.

έσπευσε να αποβιβάσει τα στρατεύματά του σε θρακικά εδάφη¹⁹³. Ο πολύ δραστήριος κατά τα άλλα αυτοκράτορας δεν φαίνεται να προχώρησε σε κάποια διοικητική αναδιοργάνωση των νεοκατακτημένων περιοχών, ίσως επειδή τα εδάφη αυτά ήταν αντικείμενο διεκδικήσεων εκ μέρους του δεσποτάτου της Ηπείρου¹⁹⁴, είναι όμως γνωστό από το Νικηφόρο Γρηγορά ότι, ως το 1241, ο Ιωάννης Γ' εγκατέστησε κατά Θράκιη και Μακεδονίαν Κουμάνους πρόσφυγες, συγκαταλέγοντάς τους στο στρατό του¹⁹⁵. Σύμφωνα μάλιστα με το Γεώργιο Ακροπολίτη¹⁹⁶, ο στρατός του Ιωάννη Βατάτζη προέλασε τον επόμενο χρόνο 1242 πέρα από τα της Θράκιης και Μακεδονίας χωρία, κάτι που πρέπει να σημαίνει ότι κυριαρχούσε ήδη στον άμεσο περίγυρο της Κωνσταντινούπολης και τέτοιες διελεύσεις του στρατού της Νίκαιας από τη Θράκη, στην οποία διαπεραιώνονται από την Ασία διαμέσου του Ελλησπόντου¹⁹⁷ δείχνουν να πυκνώνουν αισθητά ως τις παραμονές της ανακατάληψης της Κωνσταντινούπολης. Ήδη στις αρχές του 1261, ο στρατός της Νίκαιας στρατολογεί ανάμεσα στα άλλα εκ τε Θράκιης και Μακεδονίας¹⁹⁸. Είναι άγνωστο αν οι στρατολογημένοι από το 1241 Κουμάνοι πρόσφυγες ήταν εκείνοι που βρίσκονται να παρενοχλούν την Αδριανούπολη και το Διδυμότειχο το 1256. Είναι όμως βέβαιο ότι η αντίδραση του στρατού της Νίκαιας, που περιπολεί συνεχώς στα μέρη αυτά, είναι άμεση¹⁹⁹.

Θα ήταν λάθος να υποθεθεί ότι η ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης και η αποκατάσταση της κεντρικής διοίκησης της αυτοκρατορίας στην παλιά της έδρα το 1261 οδηγεί και σε μια ενδυνάμωση της διοικητικής οργάνωσης της Θράκης. Αντίθετα μάλιστα, είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστικό ότι, στο εξής, αποσυνδέονται οριστικά οι όροι Θράκη και Μακεδονία που, ως τότε, εμφανίζονταν ενωμένοι στις φιλολογικές πηγές, κάτι που πρέπει να σημαίνει και διοικητική αποσύνδεση²⁰⁰. Η Θράκη αποτελεί τώρα μια ιδιαίτερη και μάλλον

193. Γρηγοράς, Ιστορία Β', 3, σ. 29.

194. Ακροπολίτης, 39 - 40. Πρβλ. Γρηγορά, Ιστορία, Γ', 5, σ. 71. Ο Θεόδωρος Κομνηνός Δούκας (1215 - 1230) της Ηπείρου κατέλαβε, μάλλον μετά το 1227, Αδριανούπολη, Διδυμότειχο, Ξάνθεια, Μάχη και Μοσυνόπολη.

195. Γρηγοράς, Ιστορία, Β', 5, σ. 37.

196. Ακροπολίτης, 65.

197. Γρηγοράς, Ιστορία, Γ', 5, σ. 72 - 73.

198. Γρηγοράς, Ιστορία, Δ', 2, σ. 83. Επίσης Δ', 9, σ. 111 (έτος 1267).

199. Ακροπολίτης, 125 - 126.

200. Πρβλ. E. Stein Untersuchungen zur spätbyzantinischen Verfassungs - und Wirtschaftsgeschichte, Amsterdam 1962, 26.

ασαφή γεωγραφική ενότητα που επεκτείνεται ή συρρικνώνεται σε κάθε μνεία των πηγών, ανάλογα, με τις προθέσεις κάθε βυζαντινού συγγραφέα. Κατά τον ιστορικό Γεώργιο Παχυμέρη που αρέσκεται να ακριβολογεί πάντα, η Ηράκλεια Πέρινθος είναι, μετά το 1261, μια θρακική πόλη, όπου ο Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος (1258 - 1282) θα εγκαταστήσει Γενουάτες²⁰¹, ενώ, το 1264, η αυτοκρατορική ακολουθία θα έχει την κακή τύχη να διασκορπιστεί πανταχού της Θράκης²⁰², που αρχίζει σιγά - σιγά να μοιάζει με εχθρική περιοχή και οι πόλεις της αρχίζουν να επικοινωνούν μεταξύ τους μόνο ευκαιριακά. Η διασπορά της αυτοκρατορικής ακολουθίας δεν ήταν τυχαία. Το 1264, οι Τάταροι πλημμύρισαν με τα πλήθη τους τη Θράκη, χωρίς οι Βυζαντινοί να μπορέσουν να προβάλλουν αποτελεσματική αντίσταση²⁰³. Στις συνθήκες αυτές, είναι οπωσδήποτε δύσκολο να υπάρξει ολοκληρωμένη διοικητική έκφραση και οι συχνές μνείες της Θράκης στα βυζαντινά κείμενα της εποχής για αξιωματούχους που περιφέρονται στις θρακικές περιοχές²⁰⁴ δεν υπονοούν συνήθως τίποτα το ιδιαίτερο. Η διοικητική και γεωγραφική στένωση της Θράκης φαίνεται καλύτερα στην έκφραση του Ιωάννη Καντακουζηνού, της ανω Θράκης και της παραλίου μέχρι και αυτού του Βυζαντίου²⁰⁵ που αποδίδει την ανάγκη των Βυζαντινών να διαιρέσουν τη μοναδική τους επαρχία σε παράλιο και μεσόγαια τον δέκατο τέταρτο αιώνα.

Με την έναρξη του μοιραίου αιώνα αυτού, η Θράκη γίνεται πεδίο των λεηλασιών των πολεμοχαρών Καταλανών μισθοφόρων²⁰⁶, που έμειναν περίπου δύομισυ χρόνια στην Καλλιπολη (1304 - 1307)²⁰⁷ πριν κινηθούν τελικά προς την κυρίως Ελλάδα, ενώ ο αρχηγός τους Roger de Flor δολοφονήθηκε στο

201. Παχυμέρης, Β΄, 35, σ. 225 - 227 Failler. Πρβλ. M. Balard, La Romanie génoise (XII - début du XVe siècle), Genova 1978, 49 - 51. Κ. Γιαννακόπουλος, Ο αυτοκράτορ Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος (1258 - 1282) και η Δύσις, Αθήνα 1969, 106 - 110.

202. Παχυμέρης, Γ΄, 25, σ. 307.

203. Παχυμέρης, Γ΄, 25, σ. 303. Γρηγοράς, Δ΄, 6, σ. 100.

204. Πρβλ. Πλανούδη, Επιστολή 11, σ. 24, 22 - 27 Leone (έτος 1299).

205. Καντακουζηνός, Α΄, 105. Πρβλ. και την αντιπαράθεση Α΄, 115: *ex Σηλυβρίας άχρι και Χριστουπόλεως των μεταξύ χωρων τε και πόλεων και στρατιας απέναντι αυτης τε της Κωνσταντινού μέχρι Σηλυβρίας... Α΄, 179: ανωτερικά μέρη της Θράκης...*

206. Γρηγοράς, Ιστορία, Ζ΄, 4, σ. 227. Πρβλ. Angeliki Laiou, Constantinople and the Latins. The Foreign Policy of Andronicus II, Cambridge Mass 1972, 188 - 193. Για τις καταστροφές που υπέστη η Θράκη ήδη από το δέκατο τρίτο αιώνα βλ. Γρηγορά, Ιστορία, Δ΄, 6, σ. 101: *ως μόγις που δια χρόνου σποράδας ορασθαι βους και αροτηρας περί Θράκιην...*

207. Soustal, Thrakien, 113.

ανάκτορο του Μιχαήλ Θ' στην Αδριανούπολη²⁰⁸ την άνοιξη του 1305. Το 1307, οι Καταλανοί λεηλάτησαν την περιοχή ως τη Μαρώνεια και τη Ροδόπη προς Δ²⁰⁹, φτάνοντας προς Β ως τη Βιζύη²¹⁰, ενώ το 1320 και το 1321 οι Τάταροι εισέβαλαν και πάλι στη Θράκη. Σύμφωνα με τον Καντακουζηνό που εκφράζεται επίσης αρχαιοπρεπώς, την *Μυσίαν Συκυθική καταδραμόντες στρατιά, μέρος τι αυτής και την Οδρυσων άχρι Αδριανουπόλεως επήλθε και εζημίωσεν ου πολύ*²¹¹. Μια άλλη ταταρική στρατιά *πασαν επέδραμε την Θράικην, εζημίωσε δε ου πολλά, διά το τους άρχοντας των κατά Θράικην πόλεων την έφοδον προγόντας, τους κατά την χώραν εσκεδασμένους ανθρώπους συστείλει εις τας πόλεις*²¹². Έτσι, οι πόλεις οχυρώνονται²¹³. Το 1327, ο Ανδρόνικος ο Νέος (1328 - 1331) διαμένει στο Ρήγιον²¹⁴, ενώ από τα εικοστά έτη του αιώνα, αρχίζει να διαφαίνεται μια νέα διοικητική αρχή: εφ' όσον οι θρακικές πόλεις διαθέτουν άρχοντες, στα κείμενα εμφανίζονται οι όροι *επίτροπος, επιτροπή και επιτροπεύω*. Στον Γρηγορά π. χ. συναντούμε την έκφραση *ώνιον ειλήφεσαν την επιτροπήν των εν Θράικη χωρων και πόλεων*²¹⁵, ενώ σε άλλα σημεία²¹⁶ επαναλαμβάνει τους όρους. Στον Καντακουζηνό, οι όροι αυτοί είναι ακόμα πιο συχνοί²¹⁷ με αποκορύφωμα την έκφραση *επίτροπος πάσης της Θράικης*, που χρησιμοποιεί για τον πρωτοστράτορα Συργιάννη²¹⁸.

Η πραγματικότητα όμως φαίνεται ότι ήταν αφάνταστα πιο πολύπλοκη ώστε να μπορεί να παρακολουθηθεί. Κατά καιρούς, πόλεις όπως η Μεσημ-

208. Παχυμέρης Β', 481 - 485 CSHB. Γρηγοράς, Ζ', 3, σ. 224 - 227.

209. Catherine Asdracha, La région des Rhodopes aux XIIIe et XIVe siècles. Etude de géographie historique, Athènes 1976, 248.

210. Soustal, Thrakien 114.

211. Καντακουζηνός, Α', 188.

212. Καντακουζηνός, Α', 189.

213. Είναι χαρακτηριστικό, το ότι ο Καντακουζηνός δεν παραλείπει, μερικές φορές να σημειώσει ότι ορισμένες πόλεις ήταν ακόμα ατείχιστες την εποχή που περιγράφει. π.χ. οι Επιβάτες παρά τη Σηλυβρία το 1321/1322, Α', 166.

214. Καντακουζηνός, Α', 218 και 219.

215. Γρηγοράς, Ιστορία, Η', 4, σ. 302.

216. Γρηγοράς, Ιστορία, Η', 6, 321. Θ', 2, 402. Θ', 5, σ. 413. Πρβλ. Lj. Maksimovic, The Byzantine Provincial Administration under the Palaiologoi, Amsterdam 1988, 50 - 51.

217. Καντακουζηνός, Α', 24: *ταύτης επιτροπεύων πρέπει να ισοδυναμεί με το Α', 54: της αρχης επιμελησόμενον*. Πρβλ. Α', 123: *προς ας επετρόπευε της Θράικης πόλεις*.

218. Καντακουζηνός, Α', 259. Πρβλ. Α', 285.

βρία και η Σηλυβρία, που απέχουν αρκετά η μια από την άλλη, εμφανίζονται περίπου ως ανεξάρτητες²¹⁹, και το ίδιο θα συμβεί και σε άλλες πόλεις, με πρώτη την Αδριανούπολη²²⁰. Το 1321, ο Ανδρόνικος Β΄ θα παραχωρήσει στον εγγονό του αυτοκρατορικάς κατέχειν όσον το από Χριστουπόλεως άχρι των περιί το Ρήγιον προαυλιών και προαστειών της Κωνσταντινουπόλεως²²¹. Οι πόλεις αυτές που ο Καντακουζηνός αποκαλεί υπηκόους τω νέω βασιλει²²² θα γίνουν πεδίο διεκδικήσεων, ενώ, βορειότερα, οι Βούλγαροι θα πάρουν τη Φιλιππούπολη²²³ που θα περιέλθει και πάλι στους Βυζαντινούς το 1322²²⁴. Την ίδια περίπου εποχή, οι πόλεις από Μεσημβρίας άχρι Στίλβνου προσχωρούν στους Βυζαντινούς²²⁵. Για τους γηγενείς, η κατάσταση πρέπει να είναι τέτοια, ώστε να αποδίδεται με τη λιτή έκφραση του Νικηφόρου Γρηγορά: οι ταλαίπωροι Θραικες²²⁶, και δεν πρέπει να πρόκειται για υπερβολή. Το 1328, νέες λεηλασίες των άνω της Θράκης πόλεων από τους Βουλγάρους²²⁷. Ο Ιωάννης Καντακουζηνός θεωρεί ότι, την εποχή αυτή, αναστήθηκε το ένδοξο παρελθόν του βυζαντινού στρατού: η τε γαρ εκ της εσπέρας πασα παρην και Μακεδόνες και Θραικες, λέει²²⁸, ανασταίνοντας μια έκφραση που είχε ατονήσει εδώ και αρκετόν καιρό. Η εξέγερσή του στο Διδυμότειχο το 1341 είναι φυσικό επακόλουθο της υψηλής αριστοκρατικής αντίληψης που είχε ο Καντακουζηνός για το ένδοξο παρελθόν της βασιλείας των Ρωμαίων²²⁹. Στην κυριαρχία του όμως έμειναν το Διδυμότειχο με τον άμεσο περιγύρό του και το φρούριο Πύθιον (Küleli Burgaz) και το Πολύστυλον (τα αρχαία Άβδηρα) στην

219. Maksimovic, Provincial Administration, 52 - 53.

220. Αδριανούπολη, Σωζόπολη, Αγαθόπολη και Μόρα (δυτικά της Αδριανούπολης). Βλ. Maksimovic, Provincial Administration, 53, σημ. 66.

221. Γρηγοράς, Ιστορία, Η΄, 6, σ. 321. Πρβλ. την προίκα της Θεοδώρας Παλαιολογίνας στο Θεόδωρο Σβιετοσλάβ (1300 - 1322) που αποτελείτο από τη Διάμπολη, τη Μεσημβρία, την Αγγιάλο και τη Σωζόπολη. Κ. Π. Κύρρη, Το Βυζάντιον κατά τον ΙΔ΄ αιώνα, Ι: Η πρώτη φάσις του εμφυλίου πολέμου (1321), Λευκωσία 1982, 94. Η Σωζόπολη θεωρείται από τον Ιωάννη Καντακουζηνό, Α΄, 326, πολυάνθρωπος και μεγάλη πόλις.

222. Καντακουζηνός, Α΄, 136.

223. Καντακουζηνός, Α΄, 170.

224. Καντακουζηνός, Α΄, 178.

225. Καντακουζηνός, Α΄, 172. Για το Στίλβνον (Sliven), βλ. Soustal, Thrakien, 462 - 464.

226. Γρηγοράς, Ιστορία, Η΄, 4, σ. 300.

227. Καντακουζηνός, Α΄, 323.

228. Καντακουζηνός, Α΄, 326. Πρβλ. Soustal, Thrakien, 116.

229. Γρηγοράς, Ιστορία, ΙΒ΄, 16, σ. 625.

ακτή²³⁰. Την ίδια εποχή (1341/1342) βρίσκουμε το σεβαστοκράτορα Ανδρόνικο Ασέν να διοικεί ένα μέρος της Θράκης²³¹ με την πόλη της Βιζύης²³² και τότε περίπου ή λίγο νωρίτερα ο Καντακουζηνός πρέπει να πληροφορήθηκε για πρώτη φορά ότι οι Τούρκοι του Αϊδινίου ήταν έτοιμοι επί πονηρωί διαβαίνειν της Θράκης και των εν ταύτη ρωμαϊκών χωρών²³³. Ο Νικηφόρος Γρηγοράς γνωρίζει γύρω στο 1340 ότι συνεχώς τε και αδεως και κατά πλήθη κατέδραμόν τε και κατατρέχουσι Θράκιην οι Τουρκοί²³⁴. Η γενική ανασφάλεια μεγαλώνει και σκυθική ερημία η κατακράτος οικουμένη Θράκιη απεδείκνυτο ουκ εν μακρωι, λέει ο Καντακουζηνός²³⁵. Για να αντιμετωπίσουν τους Τούρκους συμμάχους του Καντακουζηνού, ο Μέγας Δούξ Αλέξιος Απόκαυκος και η αυτοκράτειρα Άννα της Σαβοΐας παραχωρούν στους Βουλγάρους εννέα φρούρια της Θράκης το 1343²³⁶, χωρίς αντίκρουσμα, όπως φαίνεται. Από την πλευρά του, ο Καντακουζηνός υποχωρεί από την περιοχή της Μερόπης στη Ροδόπη²³⁷. Στο έργο του Καντακουζηνού αρχίζουν να εμφανίζονται συχνά τα Κουμουτζηνά (Κομοτηνή)²³⁸ και το Περιθεώριον, γνωστό αυτό και προγενέστερα²³⁹, μόνο που τώρα είναι τόποι εμφύλιων συγκρούσεων, όπου την ολέθρια για τους τοπικούς πληθυσμούς στρατιωτική λεηλασία διαπράττουν κατά κανόνα ξένα μισθοφορικά στίφη. Με την επικράτηση του Καντακουζηνού το 1347, ο γιός του Ματθαίος πήρε ως δικά του εδάφη τις περιοχές του παλιού Βολερού, από την Ξάνθεια (Ξάνθη) ως τη Χριστούπολη²⁴⁰. Έτσι, τα πράγματα έδειξαν να ηρεμούν, με μια προσωρινή ανακωχή στους εμφυλίους πολέμους, ως το 1352. Τους ταλαίπωρους Θράκες όμως, σύμφωνα με την

230. Soustal, Thrakien, 117.

231. Είναι δύσκολο να καθοριστούν ακριβώς τα μέρη της Θράκης που αναφέρονται κάθε φορά. Βλ. Maksimovic, Provincial Administration, 141, σημ. 143. Ο Γρηγοράς, Ιστορία, Α', 4, σ.484, αναφέρει τον τότε επιτροπεύοντα Θράκιην Γλαβαν τον πρωτοστράτορα.

232. Καντακουζηνός, Γ', 293 - 294. Για τον Ανδρόνικο Ασέν βλ. I. Bizovil, Familijata na Asenevci (1186 - 1460). Genealogija i prosopografija, Sofia 1994, αρ. 33, σ. 338 - 340.

233. Γρηγοράς, Ιστορία, ΙΒ', 7, σ. 596 - 597.

234. Γρηγοράς, Ιστορία, ΙΑ', 6, σ. 545.

235. Καντακουζηνός, Β', 186.

236. Τα φρούρια Τζέπαινα, Φιλιπούπολη, Στενήμαχος, Κριτζμός, Περισιτίτζα, Μπέαδνος, Αγία Ιουστίνα, Κόσνικος, Αετός, στον Soustal, Thrakien, 118 και οικεία λήμματα.

237. Asdracha, Rhodopes, 39, 64, 253. Soustal, Thrakien, 354.

238. Καντακουζηνός, Β'16 - 19, Α', 470 - 473. Β', 415 - 419, Γ', 311 - 314, 331. Πρβλ. Asdracha, Rhodopes, 109 - 113.

239. Για τις μνείες του Περιθεώριου (Buru kale) στις πηγές, βλ. Soustal, Thrakien, 394 - 395.

240. Asdracha, Rhodopes, 255. Nicol, Last Centuries, 233.

έκφραση του Γρηγορά²⁴¹ περίμενε η τελευταία και αποφασιστική δοκιμασία, που θα οδηγούσε και στην τελική κατάλυση της βυζαντινής κυριαρχίας.

Οι συνθήκες κάτω από τις οποίες οι Τούρκοι βρίσκονται να έχουν στην κατοχή τους το 1352 το φρούριο Τζύμπη εν Θράκη δεν είναι δυνατόν να γίνουν γνωστές από τον Ιωάννη Καντακουζηνό που αναφέρει το γεγονός²⁴², ενώ ο σεισμός του 1354 που προκάλεσε την κατάληψη της Καλλίπολης μνημονεύεται από το Νικηφόρο Γρηγορά²⁴³, τον Καντακουζηνό, με αρκετές λεπτομέρειες²⁴⁴, καθώς και από έναν αριθμό βραχέων χρονικών²⁴⁵. Οι μέριμνες και παραινέσεις του Καντακουζηνού πειρασθεί προνοία μαλλον και ευβουλία τας κατά Θράκιην πόλεις ανασώζεσθαι²⁴⁶ δεν είχαν καμιά πιθανότητα επιτυχίας και, από το σημείο αυτό, οι εξελίξεις είναι ραγδαίες: το 1361 οι Τούρκοι θα πάρουν το Διδυμότειχο²⁴⁷ και θα προωθηθούν προς τα Β. επί σουλτάνου Μουράτ Α' (1362 - 1389)²⁴⁸, εν οι Βυζαντινοί θα κατορθώσουν να κρατηθούν προσωρινά στις ακτές της Προποντίδας ως την Ηράκλεια Πέρινθο και τη Σηλυβρία²⁴⁹. Οι Τούρκοι θα πάρουν τη Φιλιπούπολη το 1363, ενώ ο Ιωάννης Ε' Παλαιολόγος (1341 - 1391) θα κατορθώσει το 1364 να αποσπάσει την Αγγίαλο από τους Βουλγάρους²⁵⁰, πολιορκώντας ταυτόχρονα τη Μεσημβρία. Αναφέροντας το τελευταίο αυτό δυσάρεστο περιστατικό, ο Ιωάννης Καντακουζηνός που κλείνει περίπου εδώ το ιστορικό του έργο, αναφέρει ότι στη Θράκη κατοικούν πια βάρβαροι²⁵¹.

241. Πρβλ. πιο πάνω, σμ. 226.

242. Καντακουζηνός, Γ', 276 κε. Πρβλ. Nicol, Last Centuries, 249, 260, σμ. 50.

243. Γρηγοράς, Ιστορία, ΚΗ', 65 - 68 = τομ. Γ', 220 - 222.

244. Καντακουζηνός, Γ', 277 - 278. Πρβλ. P. Charanis, On the Date of the Occupation of Gallipoli by the Turks, Byzantinoslavica 16, 1955, 113 - 117.

245. P. Schreiner, Die byzantinischen Kleinchroniken, II, Wien 1977, 283 - 284 = Schreiner, Kleinchroniken (πιο πάνω, σμ. 2) I, 66 κε (Βραχέα χρονικά 7.13 κε).

246. Καντακουζηνός, Γ', 298 - 299.

247. Schreiner, Kleinchroniken I, 560 (Βραχύ χρονικό 72α.20) = II, 289 - 290. A. Karpozilos - G. M. Parassoglou, Δήγγις βασιλέων των Ισαηλιτών. A Short chronicle, Byzantion 42, 1972, 79, σμ. 1.

248. Για την εξόικησιν της Βιζύης το 1358, βλ. A. Bakalopoulos, Les limites de l' empire byzantin depuis la fin du XIVe siècle jusqu' à sa chute, Byzantinische Zeitschrift 55, 1962, 56 - 65.

249. Πρβλ. Γρηγορά, Ιστορία, ΛΣΤ', 16, τομ. Γ', 510: την πριν αγρίαν εκείνην και ληστων γέμουσαν Θράκιην...

250. Soustal, Thrakien, 120, σμ. 414 - 415, 176, 401.

251. Καντακουζηνός, Γ', 362: παρά των εν Θράκιη βαρβάρων... Αντίστοιχη μνεία στο Γρηγορά, Ιστορία, ΙΣΤ', 4, σ. 816: Ορας γαρ ως εις στενόν κοιμηθι τα Ρωμαίων ελήλαται πράγματα, και άβατος τις μικρου και θηριώδης ημιν αντί πάντων η της Θράκιης ήπλωται μόνη γη..

Η άλωση της Αδριανούπολης που αντικατέστησε το Διδυμότειχο ως πρωτεύουσα του τουρκικού κράτους στην Ευρώπη πρέπει να έγινε μάλλον το 1368/1369, παρά το 1361, όπως πιστευόταν παλιότερα²⁵². Οπωσδήποτε όμως, επισφράγισε τη μόνιμη εγκατάσταση στην Ευρώπη των Τούρκων, οι οποίοι νυν ασφαλέστερον ή πρότερον ημεις την Θράκιαν οικουσι, όπως αναφέρει επιγραμματικά γι' αυτούς ο λατινόφιλος λόγιος Δημήτριος Κυδώνης²⁵³. Όλες οι μετέπειτα απόπειρες Βυζαντινών, λοιπών Βαλκανίων και Δυτικών για κάποια μερική αποκατάσταση οδήγησαν στην καταστροφή του Τζερνομιάνου (Cernomen), πάνω στον Έβρο (Μαρίτζα) στις 26 Σεπτεμβρίου του 1371²⁵⁴. Στο εξής, η φημισμένη βυζαντινή Αδριανούπολη θα είναι μια τουρκική πόλη και θα δίνει τον τόνο και το ρυθμό σε ολόκληρη την περιοχή.

Ευχαριστούμε τον κ. Αλέξη Γ.Κ. Σαββίδη, ερευνητή στο Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών του Ε.Ι.Ε. και επιμελητή έκδοσης του Περιοδικού "Βυζαντινός Δόμος" για την παραχώρηση των δικαιωμάτων του παρόντος κειμένου.

252. Βλ. Elisabeth A. Zachariadou, The Conquest of Adrianople by the Turks, Studi Veneziani 12, 1970, 211 - 217. Βλ. Schreiner, Kleinchroniken I, 379 κε = II, 297 - 299, όπου και τα δέκα βραχεία χρονικά που μνημονεύουν την άλωση της Αδριανούπολης.

253. Δημήτριος Κυδώνης, Προς Ρωμαίους συμβουλευτικός, Patrologia Graeca 154, 965C.

254. Nicol, Last Centuries, 286. Soustal, Thrakien, 121. Πριν από τη μάχη αυτή πρέπει να είχε πέσει η Κομοτηνή - Κουμουτζιγρά (Soustal, Thrakien, 329), λίγο μετά η Ξάνθεια - Ξάνθη (Soustal, Thrakien, 501).